

Българин

БРОЙ 5-6 | 2022 ЦЕНА – 60 Kč

Българска Коледа в Прага

30 години Агенция за българите в чужбина

Литературни срещи с Боян Боев

Една паметна българска изложба в Прага

Тревога на годината

Иван Радоев: Театърът е с много силна имунна система

Изкуство за свобода и памет

Награждаване на Мария Захариева – председател на сдружение „Възраждане“ – с грамота и почетен медал „Паисий Хилендарски“

Представители на Изпълнителната агенция за българите в чужбина – Даяна Василева и Пепи Тенчева, връчиха грамота и почетен медал „Паисий Хилендарски“ на г-жа Мария Захариева от името на изпълнителния директор на агенцията г-жа Райна Манджукова. Тази награда е олицетворение и доказателство за цялостен принос и заслуги в развитието и популяризирането на българската култура, език и традиции сред българската общност зад граница. Събитието се състоя в Дома на националните малцинства в Прага, огласявано от детски смях и усмивките на всички участници (www.aba.government.bg).

Скъпи читатели,

Повечето от нас чакат с нетърпение да дойде Нова година и то не защото най-после ще ни отърве от бремето на коледните подаръци, а защото копнеем за нещо ново и различно, за нещо по-добро. И тази година очакваме ново начало и се надяваме да загърбим всички кошмари, които се случиха през 2022 г. – война, инфлация, вируси, неимоверно поскъпване, безкрайни избори. Би било добре да си отговорим на въпроса кой е виновен за всяването на страх и манипулирането на съзнанието ни, за нагнетяването на тревогата и безпокойството, за засилването на напрежението в обществото. Един от отговорите можете да намерите в статията „Тревога на годината“.

Спомням си, че когато преди няколко десетилетия дойдох в Чехия, чувах често думата „спокойствие“. И се чудех на чехите, че постоянно мечтаят за някакъв „клидечек“, вместо да искат да живеят на пълни обороти. А в тези бурни времена сякаш точно спокойствието най-много ни липсва. Природата, тишината, хубавата книга и изкуството, което ни пренася в други измерения. Спокой-

ствие и мъдрост можем да намерим и в чешката „Света гора“ или в Страховския манастир.

В настоящия брой ви срещаме с двама писатели, с режисьори, артисти и певци; представяме ви няколко книги. Разглеждаме обаче и болезнени теми, засягащи нерадостния живот на репресираните след 9 септември български художници, ужасите на Гладомора в Украйна, борбата на кипърци за свобода и справедливост. Отбелязваме годишнините на две светли възрожденски личности. Паметта е изключително важна за нашето понататъшно съществуване, а уроците, които историята ни дава, са безценни. Стига да ги научим.

Последните месеци от годината са наситени с много културни събития, които намират отзвук на страниците на списанието – литературни срещи, концерти, чествания и разбира се, идването на Дядо Коледа, който понякога изпълнява всичките ни желания.

Приятно четене!

Мария Захариева

Съдържание:

Българската общност 4 - 9

Дядо Коледа пристигна в Прага / Коледен концерт в Рудолфинум / Писателят Боян Боев на гости в БНУ „Възраждане“ / Хубавата книга за българина е като хляба / „Яношиков дукал“ / „Вавилонфест“ / XIV-то издание на фестивала на българите по света „Аз съм българче“

Интересно 10 – 11

Тревога на годината

Българо-чешки връзки 12 - 13

Бай Храбал и ние, непорядъчните...

Култура 14 – 31

Петър Райчев / 75 г. Варненска опера / 100 години от създаването на Българска рапсодия „Вардар“ / Една паметна българска изложба в Прага / „Сглобяване на слънцето“ на Лидия Гълъбова / 21. среща на националните малцинства / Необикновената история на една детска книжка / Странджа ражда магия и песни / Няма място за старите кучета в света ни / 48-годишна борба за свобода и справедливост / Иван Радоев: Театърът е с много силна имунна система / Ангел Колев – „Записки по Пенсилвания“

Годишнини 24 - 25

90 години от Гладомора в Украйна / 30 години Агенция за българите в чужбина / Баба Тонка Обретенова / Ангел Кънчев

Памет 38 - 42

Пресата на комунистическата власт върху художниците в България и съпротивата срещу нея

Чешки импресии 43 - 45

Живот в служба на бедните, болните и преследваните

Слънчева храна 46

Накратко 47

Пътешествия 48 - 49

Чешката „Света гора“

На корицата – Виктория Минева, Магдалена Малинова и Александра Асенова – ученички от БНУ „Възраждане“, 11 декември, 2022 г.

Снимка: Деница Проданова

Снимки на стр. 2: архив на сдружение „Възраждане“

Дядо Коледа пристигна в Прага чак от Стара планина

При това с подаръци – с много подаръци за послушните деца

Коледното тържество ни зареди с усмивки и енергия

Сигурно е от най-хубавите моменти в годината – зала, пълна с децурлига, а по задните редове – и родители, нетърпеливи точно толкова, колкото малчуганите. Така изглеждаше залата в Дома на националните малцинства в Прага на 11 декември 2022 г.

А поводът беше повече от специален...

Очаквахме Дядо Коледа! Някои от нетърпение даже бяха забравили на учените стихчета, други пък се чудеха ще има ли и тази година подарък. Най-хитрите притичваха уж случайно до съседната зала – там се готвеше празнично угощение за всички възпитаници на Българското неделно училище „Възраждане“.

Да я караме обаче и ние поред... Дядо Коледа, разбира се, дойде – за нас остана тайна дали го направи с шейната и ако е така, дали пък не паркира верните си елени направо в пражкия зоопарк.

По-важното е друго – всички преподаватели в училище „Възраждане“ бяха вдъхновили възпитаниците си да излязат и да грейнат на сцената пред приятели, роднини и съученици... Възщност и пред официални гости! Защото тази година тържеството на „Възраждане“ беше наистина специално. Първо, **училището чества своята 20-годишнина**. Това не остана незабелязано в официалните среди в София. Оттам специално за

събитието долетяха – макар и не с Дядо Коледа, ами с най-обикновен самолет, представители на Изпълнителната агенция за българите в чужбина. В дните преди тържеството Диана Гетова и Пепи Тенчева разпитваха нетърпеливо какво ги очаква в неделния ден...

Но онова, на което станаха свидетели, наистина е трудно за описване!

На първо място, защото присъстваха на празник на българщината, какъвто е трудно да се види дори в самата ни родина. И заслуга за това имат всички присъстващи, но най-вече самите деца. Беше затрогващо да се проследят изпълненията им – имаше стихотворения, но също така коледни и новогодишни песни и дори кратки пиеси. В центъра на всичко, което показаха децата, бяха българските народни традиции и обичаи, и християнски вярвания.

А и друго – уникален е процесът, чрез който децата преоткриват българското в себе си на хиляда и двеста километра от родината. Когато човек пропътува това разстояние и види как се тачат традиции и обичаи на места като неделното училище „Възраждане“, наистина се просълзява!

Но да се върнем... на сцената

Дядо Коледа се усмихваше в захлас, докато течаха изпълненията на децата от различните класове в неделното училище. Най-притеснени, то се

знае, бяха самите учители, които бяха подготвили интересния сценарий – Здравка Славова, Полина Бездекова, Десислава Вилимовска, Капка Търновалийска и Добринка Чакърва. Виждаше се, че след ковид-прекъсването всички те искат възпитаниците им да се представят в най-добра светлина. Смях и аплодисменти прекъсваха отделните изпълнения, а атмосферата беше топла и завладяваща – като от светлината на Витлеемската звезда, този вечен рождественски символ. А тя грейна два пъти повече и заради най-специалния момент на тържеството, който възщност беше неочакван за всички ни – двете дами от Изпълнителната агенция за българите в чужбина отправиха кратко приветствие към всички присъстващи, а за финал връчиха на основния мотор на училището и сдружение „Възраждане“ г-жа Мария Захариева ценно отличие – грамота и почетен медал „Паисий Хилендарски“ от името на изпълнителния директор на агенцията г-жа Райна Манджукова.

Наградата има огромно значение

Първо, тя е заслужено признание за усилията, които полага нашата скъпа Мария буквално ден и нощ, та да съществува и да се развива този остров на българщината – сдружение „Възраждане“. И второ, тя е доказателство, че старанието да се популяризират култура, език и традиции почтено и отворено към всички наши сънародници не остава незабелязано. А това е важно, за да може всички ние да имаме вяра и сили, та делото на „Възраждане“ да расте и да докосва все повече българи в Прага и Чехия.

А финалът на тържеството е ясен

Децата до едно получиха скъпи дарове от Дядо Коледа. Не липсваше и тържествена снимка с всички участници в празненството. Разделихме се с усмивка и с топлото пожелание да затвърждаваме постигнатото. Нека е още по-хубава за всички нас 2023 година!

Репортаж от мястото на събитието:

Красимир Проданов

Коледен концерт в Рудолфинум

Младият и талантлив цигулар от български произход Михаел Форщ и пианистът Павел Ворачек впечатлиха публиката с изпълнението си на „Хаванеза“ от Камий Сен-Санс. Блестящата полонеза Полонез в ла бемол мажор беше изпълнена бравурно от Павел Ворачек.

Дългогодишни участници в коледните концерти на сдружение „Възраждане“ са и цигуларката от български произход Клара Зайкова и словашкият пианист Павол Праженица. Те зарадваха слушателите с изпълнението си на Романс за цигулка и пиано от Клара Шуман. При повторното си излизане на концертния подиум Павол Праженица демонстрира виртуозна техника при изпълнението на „Мефисто валс“ от унгарският композитор Ференц Лист. Заедно с виолончелиста Мартин Хоудек той изсвири и Соната в ла мажор от Цезар Франк. На финала на концерта прозвучаха две творби на Панчо Владигеров. Анна Гаалова изпълни Прелюд от Три пиеси оп. 15. Концертът завърши с най-известното произведение на големия българския композитор „Вардар“ – българска рапсодия за цигулка и пиано оп. 16. Впечатляващото изпълнение на Михаел Форщ и Анна Гаалова беше бурно аплодирано от публиката в залата.

д-р Красимира Мархалева

На 19 декември 2022 г. в Суковата зала на великолепната сграда на пражкия Рудолфинум се проведе коледен концерт, чийто организатор вече 18 години е сдружението на българското малцинство в Прага „Възраждане“. От 2004 г. тези концерти са се превърнали в традиция и се провеждат ежегодно с финансовата помощ на Министерството на културата на Чешката република и на Пражката община. На всеки концерт участват и изпълнители с български произход.

И тази година Суковата зала се изпълни с многобройна публика – чехи, словаци, руснаци, американци, представители на българската общност в Прага. Почитателите на класическата музика имаха удоволствието да чуят изпълненията както на утвърдени, така и на млади и талантливи български, чешки и словашки музиканти. Всички те са носители на чешки и международни награди.

Пианистът Павел Ворачек откри концерта с Вариации в ре мажор от Волфганг Амадеус Моцарт. Солистка-та от Националния театър Михаела Займи изпълни под акомпанимента на Павел Ворачек ария на Азучена от операта на Джузепе Верди „Трубадур“ и ария на Баба Яга от операта на Антонин Дворжак „Русалка“. За своите изпълнения и двамата бяха бурно аплодирани от публиката.

Писателят Боян Боев на гости в БНУ „Възраждане“

В края на ноември 2022 г. на гости на учениците от БНУ „Възраждане“ беше писателят Боян Боев. В две поредни срещи той разказа на децата как е започнал да пише своите разкази и романи и им прочете своя приказка.

Децата се срещнаха с истински писател

Боян Боев представи своя приказка

Срещата с Боян Боев беше очаквана с нетърпение – все пак не всяка неделя посрещаме гости от България, затова всяко такова събитие е празник и за децата, и за учителите. Минuti преди срещата учениците с любопитство поглеждаха към вратата в очакване да се появи писателят. А той се оказа млад, почти момче, сладкодумен и усмихнат.

Да се спечели вниманието и доверието на деца изисква умение

Боян Боев обаче се справи блестящо с тази задача благодарение на своята искреност и добросърдечност, която децата усетиха и оцениха. За приятната и непринудена атмосфера на срещите допринесе и Красимир Проданов – журналист и преводач, когото учениците вече добре познават от различни събития в неделното училище. Той представи на децата Боян Боев и им показа романите за възрастни, които е написал. Оказа се, че сред мъничките ученици също може би има бъдещи писатели и те вече създават първите си комикси и книжки. Боян Боев им разказа, че и той още от малък е обичал да си измисля различни истории и да създава свои книжки. Децата споделиха с него и кои са техните любими писатели и книги.

Приказка за добротата

Младият писател прочете на децата своята приказка „Доброто сърце“, която те изслушаха с искрено внимание и интерес. Сами се досетиха и за поуката от нея: да правим добро и да помагаме на тези, които са в беда. Така започна един важен разговор – за добрите дела, които вършим в ежедневието си. Оказа се, че всички деца са добротворци и се стараят да помагат на семейството си и на хората и животинките около тях. Искрените им и непринудени отговори накараха

и писателя, и присъстващите учители да се усмихнат. Светът не може да бъде лош, щом толкова много мънички добрини се раждат всеки ден. Боян Боев предложи на децата да нарисуват илюстрации по приказката, а ние обещахме да му ги изпратим. Поканихме писателя да ни дойде на гости отново. Децата пък си поръчаха следващия път приказките да са две. А защо не и цяла книга? Пожелаваме му го от сърце.

д-р Десислава Вилимовска

След срещата с малчуганите дойде ред и на възрастните

Хубавата книга за българина е като хляба

Има причина да е така – книгите, писаното слово свързваме открай време със свободата. Любовта към книгите пък винаги е означавала, че душите ни са отворени към света. Точно тези две неща показаха и срещите в Прага с един млад български писател – Боян Боев.

Боян е едва на 29 г., а е автор на три книги

Започва да пише още в най-ранна възраст. Измисля си сюжети, а заедно с брат си като на шега си изработват и книжки. Сега мечтата вече се е материализирала – преди три години излезе дебютният му роман „Сайбиевата невеста“, а през 2022 г. се появи и „Последна молитва“.

Именно интересът, който предизвика обемистият роман сред родните читатели, стана причина сдружение „Възраждане“ да покани Боян Боев да се запознае и с българите в Прага, Чехия. Срещите бяха няколко – две за деца и две за възрастни, но се оказа, че младият ни автор има с какво да очарова всички, които обичат книгите, независимо от тяхната възраст.

Първото събиране с читатели беше съсредоточено върху раждането на книгите

В декемврийския следобед Боян разказа на родителите на деца, които посещават неделното училище на „Възраждане“, за процеса на създаване на книгите си. Самият автор се отличава с емоционален стил на писане, като това му помага да изобразява в детайл психологическата страна на своите герои. Затова и двата му романа са живи и непредсказуеми – по думите на Боян, докато ги пишел, често едва смогвал да описва всичко случващо се и имал чувството, че събитията го изпреварват.

Историческият фон е изключително важен

Желанието на писателя е да се придържа максимално към истинските събития и нрави от едно време. Самият той подчертава, че романите му не са на историческа тематика, а само използват контекста на епохата. И двете книги – „Сайбиевата невеста“ и „Последна молитва“, ни отнасят в годините около Освобождението. Боян даде простицък пример – в една от сцените на „Сайбиевата невеста“ той описва как героите му пътуват за

Момент от представянето

Русчук, или Русе. И там споменава, че местните са напреднали и модерни, като сред забавленията им е слушането на радио. След като сверява информацията обаче, разбира, че радиоапаратът е изобретен... по същото време, когато се развиват и събитията в романа. Верен на фактите, той променя въпросния епизод, като замества радиото с разпространените и в онази епоха вестници. Разговорът засегна и темата за редакторството – за намесата, която е склонен да допусне един писател в написаното вече от него. В това отношение Боян беше категоричен, че всеки текст се нуждае от авторитетната редакторска намеса.

Писателят спечели симпатиите на публиката и на следващата среща

Тя беше вече вечерна и с атмосферата на читателски клуб. Затова и тук въпросите бяха с пъти повече – за имената на героите му, за източниците, които използва, за писателските среди в България. Боян Боев разказа и за отношението си към своите творби – преди всяко преиздаване на книгите си той е склонен да промени детайли в текста, да изчисти езикови елементи, за да придобият двата му романа още по-завършен вид. Интересна беше темата дали взима

на заем от себе си сюжети, т.е. дали прехвърля обстоятелства и герои от разказите в романите си. Боян си призна, че понякога това се случва неволно, но всъщност развива идеята по съвсем друг начин, така че героят заживява нов живот. И на двете срещи с читатели, организирани от сдружение „Възраждане“, младият писател очерта образа на вдъхновенията, които го карат да пише – реакцията на читателите му, поканите, които идват в момента дори от читалища в малките населени български места. Също така призна, че вярата в собствените му сили дошла, след като Министерството на образованието използва негов текст в учебник по литература за шести клас. Вече излезе от печат и третата му книга – сборник с най-добрите разкази, които досега са имали само виртуален живот, в Мрежата. Всички, които видяха Боян Боев на живо, се увериха, че земята ни ражда таланти, готови да се обърнат към миналото, да открехнат вратичка в душите на героите си, да разкажат за доброто и злото, което сме преживели. А написаното остава – то е гаранцията, че ще ни има!

За срещите разказа
Красимир Проданов

Снимка: Деница Проданова

„Яношиков дукат“

Ансамбъл „Пирин“ в етнографския комплекс в Рожнов под Радхош

Първия уикенд на месец август етнографският комплекс в град Рожнов под Радхош традиционно принадлежи на Международния фестивал на словашкия фолклор в Чешката република „Яношиков дукат“. Любовта към фолклора на местните жители от Рожнов под Радхош, географската близост на Словакия до Чехия и атмосферата на Валашкия музей, разположен в природата, обуславят интереса и популярността на този фестивал, който е създаден през 1999 г. На фестивала освен чешки и словашки фолклор се представя и фолклорът на други народи. Тази година бяха поканени танцови групи от Унгария, Сърбия и Румъния. „Различни страни, различни нрави“ – това е мотото на концерта, в който участват състави на различни национални малцинства. Ансамбъл „Пирин“ от град Бърно за пореден път представя българския фолклор на фестивала. Пиринци танцуваха в продължение на два дена на различни сцени. Незабравими остават вечерните импровизирани забави, песни, танци и срещи сред красивата природа и пред приказните къщички на Дървения градче, което ни пренася в края на 19. и началото на 20. век.

На фестивала „Яношиков дукат“ пиринци танцуваха в продължение на два дена на различни сцени

„Вавилонфест“

Във фестивала участваха български, руски, словашки, ромски, немски и гръцки танцьори и музиканти

проведе от 9 до 17 септември, е богата и пъстра. Тя включваше спортен ден, засаждане на символично дърво, беседа с интересни личности, концерт с класическа музика, пъб куиз, литературен уъркшоп. Представени бяха и кулинарните традиции на различните народи. Кулминацията на фестивала е съботното дефиле, в което участниците преминават през центъра на Бърно. В Деня на националните малцинства от Южноморавската област се проведе голям концерт в парка „Лужанки“, в който участваха български, руски, словашки, ромски, немски и гръцки танцови състави, групи и солисти. Багри, ритми, песни, танци, ястия, напитки, приятели, приятни хора – невинаги е нужно Вавилон да бъде символ на свада и неразбиране.

Георги Георгиев

„Ой, шопе, шопе!“. Не може да има Вавилон без българи и „Вавилонфест“ без ансамбъл „Пирин“ от град Бърно. Нашите пъстри носии, завладяваща музика и динамични танци както

всяка година бяха част от традиционния фестивал на националните и етническите малцинства в Бърно и Южна Моравия. Програмата на фестивала, който се

XIV-то издание на фестивала на българите по света „Аз съм българче“®

Тазгодишното издание на форума, посветено на Деня на народните будители и Европейския ден на езиките, се проведе в Париж от 11 до 13 ноември. Фестивалът на българите по света „Аз съм българче“® е форум за творческа изява на деца от българските общности в чужбина, който има за цел да съхранява националното самосъзнание, бит и култура и да насърчава изучаването на родния език от българите, живеещи в чужбина. Началото на фестивала е поставено през 2009 г. в Мадрид по инициатива на асоциация Т.А.Н.Г.Р.А., с активното участие на неправителствени организации на българи, живеещи на територията на Кралство Испания, а негови домакини са били организации от Валенсия, Вроцлав, Прага, Будапеща, Рим, Амстердам, Тимишоара, София, Франкфурт на Майн, Одеса, Атина и Париж.

Заклучителната част на фестивала се проведе в Париж

В четирнадесетото издание на фестивала се включиха над 540 деца, разделени в три възрастови групи. В конкурса за рисунка участваха 33 български организации в чужбина, а в литературния конкурс участваха 76 деца от 17 училища. През 2022 г. домакин на фестивала беше училище „Родна реч омайна“ в Париж, което е участвало няколко години в конкурсите на Фестивала на българите по

В тържествения концерт участваха българчета от Унгария, Италия, Гърция, Испания, Румъния, Германия, Англия и Франция

света „Аз съм българче“®.

На 11 ноември в празничната зала на Посолството на България в Париж беше експонирана изложба на наградените рисунки от Фестивала на българите по света „Аз съм българче“®. Детското утро на 12 ноември започна с фондация „Рицари на доброто“, които подариха радост на децата с коледна украса. После всички деца посетиха „Магазин за приказки“ – театъра на Мартина, която омагьоса всички с една вълшебна история. В същото време ръководители и организатори обсъждаха интересни и важни теми на кръглата маса. В тържествения концерт участваха български деца от Унгария, Италия,

Гърция, Испания, Румъния, Германия, Англия, Франция. Завършихме с българско хоро, което поведоха танцьорите от ансамбъл „Зора“. Благодаря на всички, които спомогнаха за реализирането на събитието – на Българското посолство в Париж, Изпълнителната агенция за българите в чужбина, Българския културен център в Париж, фондация „Рицари на доброто“, Мартина Михайлова, на учители, ръководители и ученици от българските неделни училища зад граница и не на последно място – на шеф Писанов, който се погрижи за кетъринга на събитието.

Деана Иванова

Творческа работилница

Всички деца посетиха театъра „Магазин за приказки“

Тревога на годината

Титла като тази едва ли ще срещнете – пък и конкуренцията напоследък е голяма. Факт е, че преживяхме една от най-тревожните години през последните десетилетия. И е факт, че си мислехме същото за предната година, но също така и за по-предната... Грижите обаче непрестанно се множат. Как реагираме на тях?

Дума, която помним

Ето една съществуваща класация – за **дума на годината**. Прави се по света, а има опити да се организира и у нас. Начело през оставащата в историята 2022 г. излиза *gaslighting*. Търсенето на тази английска дума се е покачило с невероятните 1740 %. Данните са от онлайн речника *Merriam-Webster*. Още по-интригуващо е значението на *gaslighting* – обяснява се като **манипулиране на съзнанието**, подмяна на действителността и грубо подвеждане. Терминът е психологически и с него се обозначават моментите, в които започваме да подлагаме под съмнение всичко покрай нас. Сещате се каква е основната причина – тревожността.

Българският модел

У нас сме по-прагматични – както обикновено. В едно интернет гласуване начело излиза тривиалната дума **инфлация**. Лесно за отгатване е и това какво стои зад нея – отново безпокойството, тревогата, че се случва нещо лошо, което няма да успеем да преодолеем.

Трудно е да се обособи една-един-

ствена – и водеща тревога през 2022 г. Факт е, че емоциите ни се раздираха между война, избори, газ, цени... Мегафонът, наречен медии, превръщаше и най-безобидната подробност в тиранозавър, оцелял и прескочил от своята епоха в наше време. Точно заровихме бойната томахава, наречена *ковид*, и се оказа, че сме забравили да изтрием от лицата си цветовете на войната. И поведохме дълга битка... помежду си – и на фона на истински военни действия само на няколко километра от морската ни граница, на фона на потоци бежанци; някои от тях пристигащи, други заминаващи, пък и на фона на разигралите се като на българско хоро цени в магазините.

Период на разпадащи се ценности

Малките кризи, които владеят българското общество, са показател, че си стъпваме на краката все по-трудно. Дори теми, които традиционно са били всебългарски, сега бързо се превръщат в доводи за още противоречия и съмнения. За малки войни в големите социални мрежи. А когато се налага усещането, че нищо не е трайно, нищо не носи сигурност, идва времето на тревогата. И тук обаче като сянка е надвиснало

съмнението, че определени кръгове използват твърде осъзнато спусъка на безпокойството в обществото ни. То приема различна форма – заплахата може да е липса на отопление през зимата, също така – пренасяне на военни действия на наша територия. Страхове са предпоставка за манипулация; колкото по-уплашен е човек, толкова по-големи сенки вижда в тъмното. Нали народът го е казал – ако те е страх от мечки, не ходи в гората...

Тревожа се, значи съществувам

Когато Патрик Хамилтън използва думата *gaslighting* в своя пиеса още в навечерието на Втората световна война, едва ли е предполагал, че един ден думата му ще е общовалидна, пък и дори най-знаменитата в целия свят. Използва се от специализираните среди и на български. Във въпросната пиеса главният герой променя дребни детайли у дома си, като така докарва своята съпруга до лудост. Сега се замислете за нашата политическа реалност. Качествената промяна в нея е кът. Едни и същи лица, изтъркани лозунги... в по-малките градове и плакатите отпреди десетилетие са същите. Но за разлика от пиесата на Хамилтън, и газената

лампа ни е страх да пуснем – нали газ всъщност няма!

Година след година на тревогата

По-лошото е, че постепенно се превръща в навик да живеем тревожно. Донякъде сами носим вина, че това се случва. Съвременният българин капсулира съзнанието си по много теми. От страх се хващаме и за традициите, които бързо придобиват странни размери и осанка. Напоследък например върви кампания за издигане на най-високото знаме в Европейския съюз – на Рожен. Един акт, който бързо ще се превърне в излишен, ако си дадем сметка, че онова вътре в нас ни прави много повече хора и българи. Показността е до време – както и знамето, което избелява, ветровете го разкъсват, похабяват.

Българи по Алековски

Много по-вдъхновяващ е един също толкова български пример, но идващ отпреди 133 години. Тогава нашият писател и публицист предприема първото изкачване на Черни връх. И така слага началото на нещо неопируемо в историята ни – **туристическото движение**. По пътя към върха създателят на Бай Ганьо пише поеми и маршове, мечтае, възхищава се на природата. Същият е и Вазов, който дори е избран за председател на първия у нас и на Балканите Клуб на туристите. А историята помни, че и двамата са били истински смели, неподатливи на сплашване. Тъжният край на Алеко го доказва.

Налага се усещането, че нищо не е сигурно

Мечти, по-големи от тревогата

Вдъхновението да потърсим опора в себе си, в собствената си вяра и сили – това може да се превърне в преграда срещу безпокойството и днес. И учените го потвърждават. Карлос Селис-Моралес публикува студия, според която хората, които танцуват и обичат движението, са по-неподатливи на стресови ситуации, по-сигурни в себе си. Това означава, че и по-трудно се превръщат в жертва на тревогата. Обратно, твърде многото информация – без какъвто и да е подбор, е способна рязко да увеличи нивото на безпокойство в нас. Четене на много сайтове, ровене в социалните мрежи и няколко кафета дневно ни превръщат в тиктакащи бомби със закъснител – нали тревогата разклаща първо нервите и способността ни да отработваме емоционалните моменти.

Връщане към себе си

И в този момент е редно да си припомним, че самите ние сме твърдта, която може да ни помогне да преодолеем всяка ситуация. Но е важно да танцуваме, да слушаме музика, да четем – просто да правим онези неща, които издигат на пиедестал човешкото в нас. Общуване със себеподобни и с домашен любимец са още две причини тревогата да отстъпи. А това е важно, за да можем да съставим своята гледна точка за всичко около нас – вместо да приемаме тази, която медии и лидери на мнение за пореден път са ни притоплили. Най-кратката рецепта това да се случи звучи просто – живеете! Радвайте се, обичайте... Така току-виж догодина може дума на годината да е любов. А ние да избираме по страниците тук коя е нашата любов на годината.

Красимир Проданов

Имаме за задача да съхраним вярата си

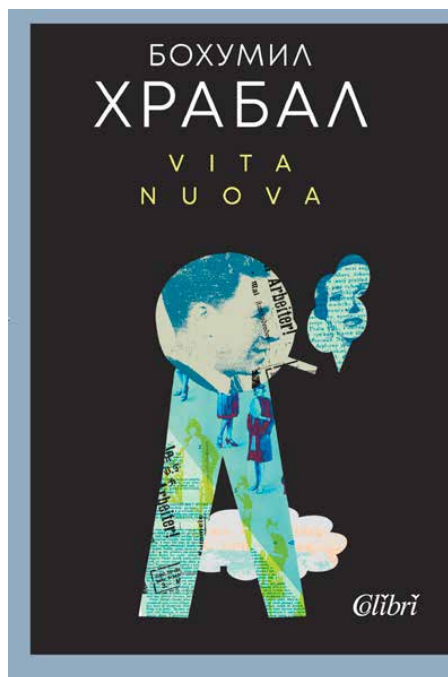

Можем да разчупим негативния модел с движение

Снимки: Деница Проданова

Бай Храбал и ние, непорядъчните...

Снимки: архив на Васил Самоковлиев

В началото на месец декември излезе в мой превод втората книга от автобиографичната трилогия на Бохумил Храбал, озаглавена „Vita nuova“. С прекрасната ми редакторка и приятелка Анжелина Пенчева решихме, че заглавието трябва да си остане изписано на латински, щото и авторът така би искал.

Както при всеки нов мой превод, споделих радостта си с т.нар. приятели във Фейсбук. Туй т.нар. не е случайно. Защото приятелите, истинските, за всекики от нас обикновено се броят на пръстите на една ръка, а тези, които във Фейсбук се наричат „приятели“, при мен са към... хиляда! Истината е, че поне с 950 от тях, а може би и повече, се познаваме лично, просто съдбите ни от ученическите, студентските, преподавателските, екскурзоводските и други контакти по някакъв начин са се пресичали.

Та, написах аз каквото написах за „Vita nuova“, за бай Храбал и запристигаха стотина поздравления и десетки коментари. Един от тях силно ме смути, направо, бих казал, шокира! За щастие авторът на това словоблудство, което ще коментирам, не е от моите „познанства“ във ФБ, просто добър, истински приятел, когото обичам и уважавам, ми го препрати. Намерил го е в някакъв „Дневник.бг“. Тукатси проверявам при всезнайкото „Гугъл“

що за дневник е това и прочитам: „...онлайн медията на активните хора с позиция...“. Веднага цитирам някого от тези „хора с позиция“: „Стига с този Храбал! – това е девизът на порядъчните хора“. Ха така! Всички ние, които четем и обичаме Храбал у нас, в Чехия, в Европа, по целия свят, сме непорядъчни! Познавачи и специалисти на световната литература единодушно признават Храбал за най-значимия световен писател от втората половина на двайсети век и втори след Хашек най-превеждан чешки автор! И се намира някой, комуто Храбал не е допаднал, и чуй „девиз“! Не мога да си обясня тази негативност?! Добре, нещо не ти харесва, твое право си е – замълчи или кажи „Не ми харесва, чужд ми е, не е мой писател“ или нещо друго от този род, ама такова обобщение, как да го разбирате? Опитвам се да търся обяснение. В далечната ми младост, по времето на всякакви абстракции, сюр-мур реализми и какви ли не „експериментални течения“ в изкуството, когато нещо минаваше за модно, а ние не го разбирахме, за да не ни помислят за „прости“, не го отричахме, напротив, правехме се дори на възхитени.

Сега времената са други, да се отрича, да се хули, да се оплюва за щяло и нещяло явно минава за много „in“. А може да са и нападки към издателя на Храбал, което пък от своя страна може да има обратен ефект. Който е прочел тази глупост и не знае нищо за Бохумил Храбал, може да бъде провокиран да прочете нещо от него, за да разбере от кои е – от порядъчните или от непорядъчните?! Но докато някои, четейки Храбал, се подлагат на тест порядъчни ли са или не, то нека аз ви докажа своята порядъчност към творбите на любимия световен писател. Това, че тъкмо моя милост имаше щастието да го превежда на български, аз смятам за свой огромен творчески късмет и ми е все тая дали за някого съм порядъчен или не! И изведнъж ми светна! Ами да, благородна провокация, а аз старият глупак се натоварих с излишен гняв към неизвестен извършител нашенец и избълвах куп излишни думи! Та докато умувах как да открия статията с това

заглавие, моят приятел провокатор свали картите си! Ами да, чудех се защо това заглавие ми звучи познато, а то се оказа цитат от самия Храбал! След намеса и на други почитатели на Храбал, споменатият ми приятел публикува цялата статия, озаглавена „Стига с този Храбал“, посветена на книгата „Моритати и легенди“. В нея, в един от първите текстове Храбал с прочутата си самоирония коментира как някои чехи негативно възприемат творбите му и него самия! А статията, написана от Лидия Петкова и публикувана в LIRA.bg, е чудесна – смислена, убедителна оценка на книгата със заслужено признание на автора и на таланта на преводачката Анжелина Пенчева.

До тук с терзанията ми покрай това скандално заглавие, нека си се върнем при бай Храбал. Да го превеждам навярно ми е било предопределено от орисниците ми, както би казал моят чешки приятел (светла му памет!), големият режисьор и световен кинематографичен гигант Иржи Менцел! Леле, тоя пък що е непорядъчен! Та той си позволи да направи няколко филма по текстове на Храбал! Първият, „Строго охранявани влакове“, дори му донесе прочутата награда „Оскар“! Последваха невероятните „Подстригането“, „Празниците на кокичетата“, „Обслужвал съм английския крал“. И за всички тях ту номинации, ту награди... Да, той, непорядъчният, ме навежда на такива съдбовни мисли. Вече съм споделял мечтите си да превода „Обслужвал съм английския крал“, без да подозирам, че Ян Дите ще посурне крак и аз ще превода и „Уроци по танци за възрастни и напреднали“, без да подозирам, че един от българските горещи почитатели на Храбал, случайно мой съименник, чрез ФБ ще ме провокира да се заловя с превода на автобиографичната трилогия на Храбал.

И ето, след „Сватби в къщата“, сега в ръцете на читателя е втората книга от трилогията – „Vita nuova“. Но преди да стигне до тях, тя премина през моите ръце, през моя ум, през моето въображение, през всички мои сетива! Откровено трябва да призная, че това беше най-тежкият, най-шантав и

ошашаващ ме текст на бай Храбал, с който трябваше да се преборя! Побърках се, луд станах, ама се справих! По традиция бих искал да споделя някои от терзанията и мъките си по превода. Първият шок беше, когато още от началните страници разбрах, че бай Храбал този път е решил да експериментира. Аргументира се с т. нар. четене по диагонал, когато човек не обръща внимание на препинателните знаци, напомня за сюрреалистите, които нарязвали на ленти някакъв текст, после на случаен принцип ги свързвали и се наслаждавали на абсурдния текст, който така възниква. Е, чак до там Храбал не стига, а и пунктуацията не е зарязал съвсем. Тук-там е слагал по някоя удивителна, въпросителна или многоточие.

Точки и запетаи обаче липсват! Без точки бяха и „Уроци по танци“, но поне имаше запетаи, които отделяха мислите му една от друга. Тук няма главни букви, та поне да имаш начало, само като някакъв акцент се появяваха на места от време на време. Можете да си представите колко ми е било трудно да уловя мисълта му, за да я предам по същия странен начин! Налагаше се по няколко пъти да прочитам почти цяла страница, за да уловя началото и края на изказа. Заглавието „Vita nuova“ също не е подбрал случайно. Изписал го е на латински, защото някъде из страниците асоциира с „Vita nuova“ на Данте, но най-вече насочва самоиронията си към своя „нов живот“ след сватбата си с Елишка Плевава, наричана Пипси.

А може би асоциира и с прочутата фраза на Бранислав Нушич, че биографията на един мъж свършва с брака му – цитирам по памет. Инак случките и събитията, рамкирани от сватбата през 1956 г. до годината на излизането на бленуваната първа книга с разкази „Перличка на дъното“ (1963), отново са поднесени от Пипси, като не липсват и реминисцентни преживявания на Храбал от детството и младостта. Вниманието ѝ този път е насочено и към приятелите на съпруга ѝ, сред които се откроява Владимир Будник – екстравагантен художник и експериментатор. В тази книга той се налага като трети главен герой с фаталната си любов към красавицата словачка Те-кла и увлича читателя с експериментите си. Верен на себе си, Храбал вмъква

и доста забавни истории и историички, дочути по кръчмите, които обикаля. Но най-пикантни са откровенията на Пипси от интимния им живот, които на места са доста смущаващи. Но спирам дотук с подхвърлянията по текста на „Vita nuova“, за да не ви лиша от радостта при срещата с неочакваното.

Грешки от всякакъв тип

На много места в книгата ще се посмеете, но нека ви разсмея и аз с характерните за моя милост грешки от всякакъв тип при работата ми по превода. Цар съм на печатните грешки! Случва се или да „изям“ буква, или да прибавя по някоя! Този път например вместо „фрактура на мозъка“ съм чукнал „фактура на мозъка“! Смешката откри едва Анжелина като редактор! Другата грешка, за която се сещам, е още по-фрапантна. Имам лошия навик да видя първата и последната сричка и да си доизмисля думата! В случая дори присъстват неприятни миризми! По Първи май Храбал торял градината си в Нимбурк с *močivka* (естествен течен тор!) и съседите се възмущавали заради смрадта. Аз виждам първата сричка „мо“ и последната „ка“, а цялата дума като „*motorka*“, така я и превеждам. Възмущението на съседите от смрадта си обяснявам с това, че моторетката явно е със спукан ауспук и затуй смърди?! Добре че е зоркото око на Анжелина! В такива случаи се чудя на колеги, които си позволяват да оставят издателя си да пуска книгата им без редактор! И то не какъв да е, а бохемист и преводач, каквито са за мен Анжелина Пенчева, Маргарита Младенова, Владимир Пенчев, Катя Томова, защото, така или иначе, четири очи виждат повече от две. Лично аз съм щастлив, че ги има и винаги ще се радвам моите преводи да преминат и през техните очи и през техните възприятия!

Характерни реалии за Чехия

И още нещо искам да споделя от работата си по „Vita nuova“. Натъкнах се на реалии, на които намерих свое решение, и ако колегите ги одобрят, могат за в бъдеще да ги използват. Искане ми се реалии, които са твърде характерни за Чехия и много разпространени, да се наложат като понятия. Естествено, при първото им появяване в текста следва да има обяснение под черта, но после нека се повтаря, нека се налага

в съзнанието на читателя като нещо много чешко. Изхождам от унгарската дума „гулаш“. Сигурно в началото и тя се е обяснявала, но сега цял свят знае какво е гулаш. Или пък руското „борш“! В предишен мой превод, мисля в „Страхливци“ на Шкворецки, често се срещаше ястието „свичкова“. Първия път го обясних под черта, а после си пишех „свичкова“, та дори и го членувах. По същия начин сега при Храбал постъпих с прочутия чешки „*burčák*“! Знаем какво е, пил съм го много пъти! Обясних го под черта като „ферментираща шира“ нататък „*бурчака*“ така, „*бурчака*“ иначе!

Зарадвах се на друго свое откритие. Кръчмите при бай Храбал са на всяка страница, то се знае! Обиколих с него в тази книга почти цяла Прага! Добре че години живях в чешката столицата и имах точна представа коя къде е, много от тях съм и посещавал. Друго ме затрудни. Думичката „*vušer*“! Как да проумее българският читател, който няма чешката „кръчмарска“ култура, как веднъж героят си пие на едно място бирата, след малко на друго и то в една и съща кръчма! Така стигнах до голямото си откритие! В единият случай „*vušer*“ е салончето с мокрия бюфет, във втория – тезгяхът с канелките, където кръчмарят налива, точи, бирата! Дано съм полезен за колегите преводачи с това си „откритие“! След мъките и терзанията си с „Vita nuova“ сега направо си почивам с последната книга от трилогията „Про-луки“. Повествованието върви плавно, гладко, запетаите и точките са на мястото си, наслаждавам се на колоритния език на Пипси и откровенията ѝ. Е, ще ми се налага да се ровя и да търся подробности за имена на пражката бохема от шейсетте години, които ще обяснявам под черта, но няма как, пък съм и свикнал. Няма начин да не направя и грешки, да разчитам погрешно думи, да затруднявам прекрасната Анжелина Пенчева – инак няма да съм аз! А за какви конкретни смешки при работата ми по „Пролуки“ ще стане дума, имайте търпение до догодина по същото време, когато, живот и здраве, книгата с нова, прекрасна корица и с логото на любимото издателство „Колibri“ ще е по книжарниците! Та така...

Васил Самоковлиев

Петър Райчев – първият български оперен певец с международна слава

Петър Райчев

Петър Райчев е роден на 9 март 1887 г. във Варна. Следва живопис в Рисувалното училище при Иван Мърквичка и посещава лекции по литература в Държавния университет в София, В столицата учи пеене при Иван Вулпе. В периода 1908-1911 г. е студент в Московската консерватория в класа на проф. Умберто Мазерати. През 1912 г. специализира в Италия. Дългогодишен солист е в Миланската скала. Пее на всички големи оперни сцени – в Берлин, Виена, Париж, Лондон, Мадрид, Неапол, Верона, Стокхолм. Гастролира в Полша, Чехословакия, Унгария, Португалия, Югославия и др. Репертоарът му включва над 80 роли от оперите „Турандот“, „Тоска“, „Фауст“, „Дама Пика“, „Травиата“, „Борис Годунов“, „Саломе“, „Лучия ди Ламермур“, „Евгений Онегин“, „Кар-

мен“ и др. Пее под палката на световноизвестни диригенти като Артуро Тосканини и Бруно Валтер. Партнира си с Фьодор Шаляпин в редица опери. Записва десетки грамофонни плочи, участва във филми. Като режисьор дебютира в Киев и Рига през 1919 г. Последовател е на школата на Станиславски. През 1936 г. се завръща в България. Солист е в Софийската опера, а по-късно и професор в Държавната музикалната академия в София. Петър Райчев е основател на Варненската опера (1947 г.); подпомага създаването на оперния театър в Пловдив (1953 г.), който е открит с негова постановка на „Продадена невеста“. Автор е на автобиографичната книга „Живот и песен“.

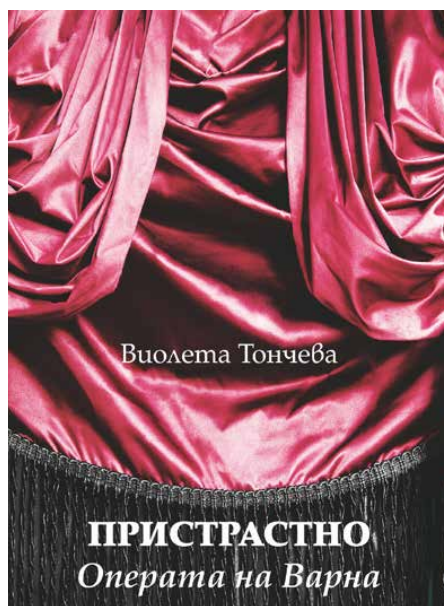
Петър Райчев умира на 30 август 1960 г. в София. **(М.З.)**

Варненската опера е открита преди 75 г. с „Продадена невеста“ на Бедржих Сметана

Първата среща на варненската публика с оперни спектакли е през 1894 г., когато италианската оперна трупа на Енрико Масини с диригент Рафаело Франки представя оперите „Травиата“ и „Трубадур“ от Верди и „Лучия ди Ламермур“ от Доницети. През 1920 г. в града е открита операта „Лада“, две години по-късно – „Оперната дружба“, а през 1929 г. е създадена Варненската градска общинска опера.

Варненската народна опера е регистрирана на 6 април 1947 г.

Голяма роля за основаването на Варненската опера има първият световноизвестен български тенор – варненецът Петър Райчев, който подбира певците след прослушване в София. Сред избраните солисти е и бъдещият голям български тенор Никола Николов. Хорът на операта се състои от хор „Морски звуци“ и хора на Радио Варна, участва и създаденият през 1945 г. държавен симфоничен оркестър. Петър Райчев е първият главен художествен ръководител и режисьор на Варненската опера. Под неговата режисура и под диригентството на сина му Руслан Райчев на 7 септември 1947 г. е премиерата на първата постановка – „Продадена

невеста“ от Бедржих Сметана. Следват постановките на оперите „Мадам Бътерфлай“, „Селска чест“, „Палачи“ и „Травиата“ също под режисурата на Петър Райчев.

„Пристрастно. Операта на Варна“

През 2022 г. по случай 75-годишнината на Варненската опера беше издадена книгата на журналистката Виолета Тончева „Пристрастно. Операта на Варна“ (изд. ФИЛ).

Първата чат на книгата, наречена „Творци“, включва интервюта с диригенти, режисьори, художници, хореографи, оперни и балетни артисти, свързани с Варненската опера през последните десет години. Втората част – „Творческата лаборатория“ – отразява шест знакови постановки на операта, а третата – „Рефлексии“ – представя оценките на музикални критици и журналисти, както и мнения на публиката.

В книгата се открояват разговорите с двамата доайени на Варненската опера – с диригента Борислав Иванов и с главния режисьор Кузман Попов. Виолета Тончева ни среща и с варненските солисти Арсений Арсов и Линка Стоянова, с известния тенор Емил Иванов, с гостуващите по големите оперни сцени Красимира Стоянова, Владимир Стоянов и Милен Божков, с постоянния гост-диригент Григор Паликаров, с Даниела Димова – директор на Театрално-музикален продуцентски център – Варна, с художничката Лора Маринова и др. Посланието на книгата според авторката е, че чрез изкуството човек намира своите духовни ориентири.

Наталия Бояджиева

100 години от създаването на Българска рапсодия „Вардар“

През 2022 г. се навършиха 100 години от създаването на едно от най-любимите и най-изпълнявани български музикални произведения – Българска рапсодия „Вардар“, написана от големия български композитор Панчо Владигеров. Рапсодия „Вардар“ е емблематична творба не само в творчеството на Владигеров, но и за българската музика през 20. век. Тя е най-издаваното и най-популярното произведение на композитора.

Панчо Владигеров в Прага, март 1928 г.

История на създаването

В края на октомври 1922 г. известният български художник Константин Щъркелов запява в компанията на братя Владигерови и Григор Василев една песен, за която присъстващите смятат, че е от македонския край. Известният общественик и ценител на изкуството Григор Василев пише в статия за в. „Зора“ от 21 април 1941 г.: „При един обяд в ресторанта „Пшор-брой“ близо до „Кайзер Вилхелм Гедехтнис Кирхе“, Щъркелов, след някоя и друга халба, започна да пее народни песни. Между тия песни той попадна и на един мой любим мотив: Ний българи сме! Помолих Щъркелов да изпее за втори и трети път същата песен, която бях чувал в Скопие през 1917 и 1918 г. от хора при Скопската гимназия. Панчо Владигеров слушаше с внимание. Попитах го не може ли да създаде нещо от този мотив. Той помисли доста време и отсече: „Мисля – да!“ Панчо Владигеров веднага нотира песента в своето тефтерче. По това време 23-годишният Владигеров работи като композитор в Немския театър (Deutsches Theater) в Берлин по покана на известния режисьор Макс Райнхард. Младият музикант, възпитаник на Висшето училище за

музика в Берлин, е вече известен композитор – той печели два пъти престижната Менделсонова премия (през 1918 и през 1920 г.). Владигеров завършва рапсодията за месец и половина. Премиерата ѝ е в изпълнение на братята Панчо и Любен Владигерови в Берлин на 27 януари 1923 г., а в края на септември е изпълнена от тях и в София. Приятелите на Владигеров настояват тя да се нарече „Вардар“. Тогава, казах му, ще трябва да я назове Българска рапсодия „Вардар“ и да я посвети на борещата се българска младеж в Македония. По това време имаше големи преследвания в Скопие против българската младеж, създадени бяха много процеси и голямо число младежи бяха хвърлени в затворите поради куража им да се наричат „българи“, спомня си Григор Василев. Едва по-късно става ясно, че песента, която е пял Щъркелов, не е македонска народна песен, а станалата популярна патриотична песен на Добри Христов „Едничък чуй се вик“ (известна още като „Ний българи сме“), включена в сборника „Балкански песни“. През 1924 г. Българска рапсодия „Вардар“ за цигулка и пиано опус 16 е издадена от известното виенско нотното издателство Universal Edition, с което Панчо Владигеров има сключен дългосрочен договор. Творбата бързо става известна и се изпълнява както в Европа, така и в Америка. През 1925 г. е премиерата ѝ в „Карнеги хол“ в Ню Йорк в изпълнение на родения в Румъния и израснал в САЩ цигулар Макс Розен. По-късно по политически причини заглавието ѝ е сменено на Рапсодия „Вардар“. Но виенското издателство Universal Edition до днес я издава с оригиналното ѝ наименование „Вардар – българска рапсодия за цигулка и пиано оп. 16 (1922)“.

Оркестровият вариант на Българска рапсодия „Вардар“ звучи за първи път в Прага

През 1928 г. Панчо Владигеров получава покана от професора по композиция в Пражката консерватория Рудолф Карел да напише произведение за тридневния фестивал на българската музика в Прага. Тъй като няма достатъчно време за създаването на нова творба, Панчо Владигеров по предложение на брат си Любен създава оркестров вариант на „Вардар“.

Премиерата е в Прага в Сметановата зала на Общинския дом на 25 март 1928 г. Изпълнена е от Чешката филхармония под диригентството на Франтишек Ступка. Интересно е да се отбележи, че съществуват и други авторски транскрипции на рапсодията, но именно тази за оркестър става най-популярна.

По време на фестивала на българската музика в Прага е изпълнен още и концертът за цигулка и оркестър опус 11 на Панчо Владигеров със солист Любен Владигеров.

По повод 100-годишнината от създаването на „Вардар – българска рапсодия за цигулка и пиано оп. 16“ сдружение „Възраждане“ от град Прага включи творбата в програмата на коледния си концерт през 2022 г. в най-известната камерна зала в чешката столица – Суковата зала на Рудолфинума. Тя беше изпълнена от Михаел Форщ и Анна Гаалова.

Както в миналото, така и днес „Вардар“ продължава да завладява слушателите със своя виртуозен характер и ярки контрасти, с типичните за българския фолклор неравноделни размери, с танцувално-песенното си начало, но преди всичко със своя искрящ оптимизъм и с българския дух, който носи.

Мария Захариева

Една паметна българска изложба в Прага

На 20 октомври 2022 г. в Българския културен институт в Прага беше представен последният от шестте албума, посветени на българо-чешките културни връзки, реализирани по инициатива на БКИ и бившата му директорка Галина Тодорова. Досега бяха издадени албуми, посветени на българските чехи, на Иван Мърквичка, Ярослав Вешин, Йозеф Питер и Йозеф Шнитер. Последният албум носи заглавието „Прага – София. 95 години от една паметна изложба“. Издаден е в София през 2021 г. и е реализиран с финансовата подкрепа на Министерството на културата на Република България и със съдействието на Националната галерия – София, Националния военноисторически музей – София и Държавна агенция „Архиви“. Д-р Красимира Мархалева подробно отразява в списание „Българи“ (брой 2, 2011 г.) изложбата в Прага през 1926 г. в статията си „Българска художествена изложба в Прага“.

Володя Гоцев заяви, че българската изложбата през 1926 г. в Общинския дом в Прага има изключително приносен характер и е свидетелство за културната дипломация, която провежда българското правителство

Идейният проект на изданието е на Галина Тодорова и Албена Спасова. Съставители са проф. д-р Ружа Маринска и Анелия Николаева, а текстовете в него са написани от проф. д-р Ружа Маринска и проф. д-р Искра Баева. Вечерта беше открита от Володя Гоцев – директор на БКИ. Той заяви, че изложбата, експонирана през 1926 г. в Общинския дом в Прага, е огромна по своите мащаби и има изключително приносен характер, защото това са първите крачки на културната ни дипломация, които българското правителство провежда след Първата световна война, когато Европа още не се е освободила от кръвопролитията и ужасите на войната. „В тези трудни времена български и чешки интелектуалци и политици решават, че дипломатията може да се води и по малко по-различен начин – не чрез дрънкане на оръжия, а чрез представяне на културата и изкуството.“ Специално за презентацията на албума беше поканен от България

редакторът на изданието д-р Ангел Маринов – бивш референт в БКИ. Той подчерта, че е имал щастието да работи върху всички шест албума – първо в Прага, а по-късно и от България. Акцентира върху факта, че албумите са триезични, а последният от тях представя българската изложба през 1926 г.

По време на вечерта беше прожек-

тиран и кратък филм, посветен на това паметно събитие от българската история и културна дипломация. Във филма проф. Ружа Маринска казва, че изложбата е панорама на българския живот от онова време и разкрива облика на България чрез портрети на известни личности и чрез пейзажи, изобразяващи природните красоти на България. Тя подчертава, че главният урок, който ни дава тази изложба от преди повече от 95 г., е урокът за културния обмен, който трябва да помним.

В края на филма Галина Тодорова споделя, че екипът, работил върху албума „Прага – София. 95 години от една паметна изложба“ си е поставил амбициозна задача – да направи своеобразна възстановка на тази изложба.

„Работихме с убеждението, че има какво да покажем и да разкажем за родното ни изкуство в началото на 20. век в контекста на европейските културни процеси“. Не на последно място стремежът на участниците в проекта е бил да се отвори ролята на културната дипломация в българо-чехословашките отношения след Първата световна война. След тази паметна изложба пълномощният министър Димитър Михалчев заявява, че значението ѝ

Всички присъстващи получиха албума „Прага – София. 95 години от една паметна изложба“

е твърде голямо и че тя е спечелила извънредно много приятели на България. В чешката преса изложбата е представена като „триумф на славянската взаимност“.

Втората половина на вечерта беше посветена на паметта на бившата директорка на БКИ. Володя Гоцев подчерта, че в продължение на цели 11 години Галина Тодорова пише новата история на Българския културен институт в Прага. За този период са проведени 11 кинофестивала, издадени са 6 триезични издания, експонирани са над 100 изложби, свързани с българското изобразително изкуство, както и документални и фотоизложби, представяно е изкуството на редица български творци.

Ангел Маринов сподели, че Галя Тодорова е работила с много голяма енергия и се е ограждала от компетентни хора, от които е черпила добри идеи. Разбирала е и голямото значение на книжните публикации. „Амбицията ѝ беше заразителна, да ни запали да правим нещо ново. Ще направя всичко възможно нейният огромен труд в продължение на 11 години да може да продължи. Вярвам, че всеки, който си тръгне с този албум, ще от-

Д-р Ангел Маринов, Володя Гоцев и Итка Троянова си спомнят за работата си с Галина Тодорова

несе и спомен за Галя“, заключи Ангел Маринов.

Итка Троянова, която работи от самото начало с Галина Тодорова като преводачка и върху различни проекти, си спомни за думите ѝ: „Ще се насочим към Месеца. Може и да не го достигнем, но поне ще докоснем някоя звезда. И това е добре“.

В края на вечерта публиката имаше възможност да види филм, направен от Итка Троянова и Ангел Маринов, който представлява 5-минутна презентация на дейността на Галина Тодорова в Българския културен институт в Прага.

Мария Захариева

Идеята за подреждане на Българска художествена изложба в Прага възниква през 1924 г., когато е основано дружеството „Чехословашко-българската взаимност“ с председател Алфонс Муха – голям приятел на България. Той става и председател на двата комитета – юбилеен и изложбен. От чешка страна в юбилейния комитет влизат личности като Едуард Бенеш, Карел Чапек, Йозеф Сук, Емил Чермак, Франтишек Наске, а от българска страна са включени професорите Димитър Михалчев, Александър Цанков, Васил Златарски и Любомир Милетич; Атанас Буров, Антон Митов и др.

Българската художествена изложба представя в продължение на един месец българското изкуство на чешката публика. Тя се провежда под патронажа на кмета на Прага д-р Карел Бакса и е открита на 6 март 1926 г. в присъствието на 400 души. Според „Народни листи“ на откриването са присъствали началникът на президентската канцелария д-р Пршемисъл Шамал, кметът на Прага

д-р Карел Бакса, всички пълномощни министри, акредитирани в Прага, и испанската инфанта, представители на Министерството на външните работи и на образованието, на университетски, художествени и литературни среди, писателите Немирович-Данченко и Йозеф Холечек. Открита е от председателя на „Чехословашко-българската взаимност“ Алфонс Муха. Изложбата е посетена от общо 7000 души.

В 10 зали на Общинския дом са разположени картините, карикатурите и скулптурите на видни български творци от различни поколения. Експонирани са 484 репродукции на над 70 творци, транспортирани до Прага с два вагона от София и един от Рим (съдържащ скулптурите на Андрей Николов).

Представени са художници от различни поколения, вкл. и чехи, творили в България – Иван Мърквичка, Ото Хорейши, Ярослав Вешин, Йосиф Питер, Антон Митов, Стефан Иванов, Никола Петров, Константин Щъркелов, Александър Божинов, Александър

Добринов, Никола Танев, Райко Алексиев, Елисавета Консулова-Вазова, Владимир Димитров-Майстора, Иван Милев, Сирак Скитник, Борис Митов, Кирил Шиваров, Дечко Узунов, Николай Райнов, Иван Лазаров, Руска Маринова и много други. Изложени са и творби на възпитаниците на Пражката художествена академия Атанас Тасев, Георги Христов Рубев, Лука Перфанов, Димо Николов. Сред тях е и кураторът проф. Стефан Баджов.

На 12 март пълномощният министър Димитър Михалчев дава прием в Общинския дом и връчва ордени и медали от името на цар Борис III на кмета д-р Бакса (под чийто патронаж се провежда изложбата), на Алфонс Муха – главен инициатор за провеждането ѝ, на изкуствоведа Виктор Шуман, написал книгата „Българското изкуство“, на председателя на Сдружението на чешките художници в Прага Франтишек Наске, което издава книгата, както и на художника Отакар Щафел. (Източник: „Прага-София. 95 години от една паметна изложба“)

„Сглобяване на слънцето“

На 25 октомври 2022 г. в Българския културен институт в Прага се състоя премиерата на книгата на Лидия Гълъбова „Сглобяване на слънцето“, издадена през 2021 г. в София от издателство „АБ“. Тя беше представена от д-р Марцел Черни с активното участие на авторката. За музикалния съпровод се погрижи китаристката Тереза Носкова.

Д-р Марцел Черни и Лидия Гълъбова

Володя Гоцев – директор на БКИ, подчерта, че поетесата живее повече от 20 г. в Чехия. Той даде думата на д-р Марцел Черни, преподавател във Философския факултет на Карловия университет в Катедрата по южнославянски и балканистични изследвания, който каза, че Лидия започва да се изиявява като писател и поет през 90-те години на миналия век. Той изреди издадените книги на Лидия Гълъбова – „Изгубеният модел“ (1994 г.), „Процеп“ (2001 г.), „География на душата“ (2006 г.), „Ангелите на града“ (2008 г.). Марцел Черни е и преводач на последните две книги на Лидия, излезли през 2018 г. на чешки език под заглавието „Ангелите на Златния град“ в пражкото издателство „Новела Бохемика“. „Сглобяване на слънцето“ се ражда през 2021 г. в едно болезнено за всички време и това безспорно намира отражение в книгата, която съчетава поетични и прозаични текстове. Марцел Черни обърна внимание върху факта, че тя има две части – нейното ядро съдържа 40 страници, а втората част от около 20 страници се казва „Записки по време на карантината“. Той се спря подробно на увода, написан от живеещата в САЩ българска литературна критичка и поетеса Ирен Иванчева-Мерджанска, според която ключът към светоусещането и философията на „Сглобяване на слънцето“

е духовната йога. Лидия Гълъбова е избрала за мото на своята книга думите: *Човешката любов е / безгранична, / човешката жестокост – / също. / Всеки има право на избор!* Подробно беше представена въстпителната проза за съня, отразяваща философския поглед на Лидия Гълъбова върху смъртта на баща ѝ. Авторката възприема смъртта като път, като ново начало и като пътуване към неизвестното. При нея намирането на душевното равновесие става с помощта на йогата. Лидия често говори за себе си в трето лице, единствено число. Черни отбеляза, че авторката обича да се изразява с кратки и лапидарни стихове. „Гълъбова използва своята склонност към есеистичен изказ, която ѝ позволява чрез поетичния език на зашифровани поетични образи да реагира на актуалните проблеми и потребности на обществото. Сънят на Лидия е добре промислен като начало на концептуалното цяло, защото е от съществено значение за идейния замисъл и за архитектурата на книгата, за нейния цялостен ритъм и композиция“, заключи Черни и допълни, че „Сглобяване на слънцето“ хармонично съчетава лирична проза и поезия. Прозаичният текст „Разпръскване на глухарчетата“ засяга темата за емиграцията: „в онези години напуснаха България стотици и хиляди като мен

– отвяни и разпръснати по света глухарчетата, принудени да пуснат корени на чужда земя – някои за по-малко, други – завинаги...“, пише Лидия Гълъбова. На въпросите на своя преводач колко е важно за нея преплитането и проникването на поезия и проза, Лидия Гълъбова отговори, че според нея няма точно определена граница. „Започнах да пиша първо проза и изведнъж се появиха стиховете. По-скоро, ако има някаква енергия, тя е вътре в конкретния текст и за да я изразя, се старая да избера точните думи“. За значението на мотива за сънищата, за състоянието на блуждаене, лутане и намиране, тя каза: „Това е своеобразен вид сънуване в сънищата. Човек често не си дава сметка, че в съня се чувства по-добре, по-сигурен или точно обратното. Но определено се чувства по друг начин“. Марцел Черни обърна внимание върху друг мотив в книгата – този за загубата и смъртта на близки хора. В тези случаи Лидия използва метафори като светлина и слънце. „Според дъновизма, каза Лидия, смъртта не съществува, това е просто друг вид живот, но всъщност ние не знаем какво следва“. „Има ли някакво желание у теб да отречеш тъмнатата на днешното време?“, попита Черни. „Ние сме енергия, а тя трябва да е позитивна. Негативната енергия не носи нищо добро. Не зная как е възможно да съществуват войни през 21. век. Светлината е винаги надежда. Учителят Петър Дънов казва, че трябва да откриваме и възприемаме енергията в себе си. Аз мисля, че винаги има надежда и светлина“, сподели поетесата. На чешки и български език прозвучаха стихове и проза от „Сглобяване на слънцето“, изпълнени съответно от Марцел Черни и Лидия Гълъбова, а желаещите имаха възможност да си купят книгата. Накрая Володя Гоцев пожела на Лидия Гълъбова да успее да сглоби своето слънце, което ще ѝ донесе много енергия и усмивки.

Мария Захариева

21-ва среща на националните малцинства

Срещата на националните малцинства и конференцията на тема „Литературата на националните малцинства по нашите земи“ се състоя на 1 декември в Националния музей. Събитието беше организирано в сътрудничество със столицата Прага, Дома на националните малцинства, Националния музей и Националната библиотека в чешката столица. Сред участниците в конференцията се открояваха имената на генералния директор на Националната библиотека Томаш Фолтин, директора на Славянската библиотека Лукаш Бабка, известната чешка писателка и преводачка Радка Денемаркова, Мартин Секера – директор на Библиотеката на Националния музей и др. Наградата на председателя на комисията на националните малцинства за изключителен принос в живота на националните малцинства получи Агата Пилатова, представител на русинското малцинство. Форумът имаше три тематични блока. Основният от тях беше посветен на историята на литературата на националните малцинства в Чехия. Вторият панел беше на тема „История на писмеността на националните малцинства на нашата територия“, а третият включваше представяне на съвременната литература и съвременните автори. Бяха представени ромските автори в Чехия, унгарската литература извън границите на Ун-

Известната чешка писателка и преводачка Радка Денемаркова заяви, че всеки език има своя система на мислене

гария, немската литература в Чехия. Слушателите се запознаха с ролята на Славянската библиотека в документирането и представянето на литературата на националните малцинства, с културните връзки между Беларус и Чехия и др. На конференцията бяха представени и съвременни автори от немското, украинското, полското, българското и виеанамското малцинство.

За българската литература говори д-р Марцел Черни

Той изброи издаваните в Прага списания „Българи“ (издател „Възраждане“), „Роден глас“ (издател АБС в ЧР) и „Камаради“ (издател „Заедно“),

спомена двуезичните публикации за българския фолклор (издател „Заедно“). Съобщи също така, че списание Номо Bohemicus е посветило цял брой на българските организации в Чехия.

След това д-р Марцел Черни говори за Васил Стоянов, когото определи като първия пропагандатор на българската литература в чешкия и немския печат. Спря се на личността на Кирил Христов, написал 40 сонета за Прага, първо излезли на чешки под наименованието Symphonie Prahy (1932 г., превод Владислав Шак), а после и на български – „Симфония на Прага“ (1937 г.). По-късно те са публикувани с променено заглавие – „Каменният блян на Прага“. Черни отбеляза имената на поетите Христо Борина и Въньо Раковски, които са живели известно време в Прага. Той по-подробно разгледа творчеството на живеещата в Прага поетеса Лидия Гълъбова. Говори за стихосбирката ѝ „Ангелите на града“ (която е превел на чешки) и за последната ѝ книга „Сглобяване на слънцето“. На български и чешки прозвучаха стихове на поетесата, изпълнени от самата нея и от Марцел Черни. След края на конференцията участниците и гостите имаха възможност да разгледат експозицията на Националния музей.

Конференцията на тема „Литературата на националните малцинства по нашите земи“ се състоя на 1 декември в Националния музей

Мария Захариева

Снимки: Мария Захариева

The Owl Book

Необикновената история на една детска книжка

Художничката Мила Милчева (1934–2014) и сестра ѝ Христина Милчева (1924 – 2009) позират с новоизлязлата в семейното издателство The Owl Book (Книжка на бухала) пред българския щанд на Международния панаир на книгата във Франкфурт (2001)

Кратко предисловие

Чували ли сте за замъка Блутенбург? Да, той е един от над 25-те хиляди на територията на Германия. Намира се в западната част на Мюнхен. **Построен е през Средновековието** и е използван от херцога на Бавария Албрехт III (1401–1460) като любовно гнездо за срещите му с Агнес Бернауер, негова любима и предполагаема първа съпруга. Легендата разказва, че поради неравностойното ѝ положение – Агнес е била дъщеря на теляк – тя е била нежелана от бащата на херцога. Затова, като издебва подходящ момент, когато владетелят е на лов, той заповядва Агнес да бъде удавена във водите на Дунав. Годината е 1435. В по-късните векове този замък е служел за ловен дворец. Но всичко това е история... В наше време замъкът Блутенбург е средище на единствената по рода си Световна изследователска библиотека за детско-юношеска литература. А нашият разказ е как една детска книжка, свързана с България, стигна до витрините на Блутенбург като признание за нейните литературно-художествени и полиграфически качества.

Част първа

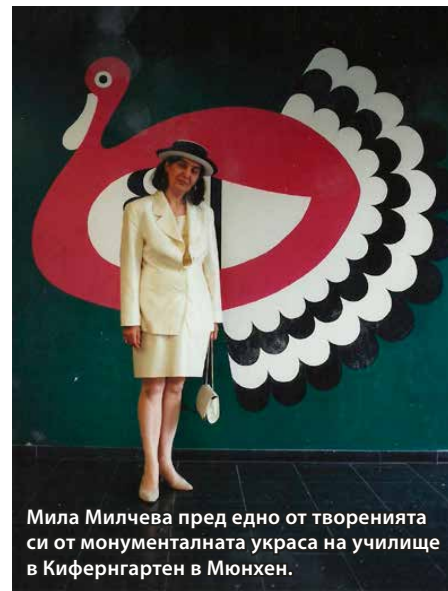
Училище, изградено от светлина и обич

През пролетта на 1973 г. моята леля, българската художничка емигрантка

Мила Милчева (нея и творчеството ѝ вече представихме подробно в материала *Един живот за изкуството* в бр. 5-6 от 2015 г. на сп. *Българи*) развълнувана пристъпва в кабинета на главния архитект на Мюнхен. Изминали са пет години от деня, в който тя набра смелост и прекоси „зелената граница“, с чужд паспорт и риск да се озове за дълго време в затвора. Загърби многобройните неправди и огорчения, сторени на нея и семейството ѝ от комунистическия режим у нас, лишил я от баща (достоеен български офицер, с орден за храброст от три войни, но осъден на смърт от т. нар. народен съд) и дом, затръшвали ѝ на няколко пъти по политически причини вратите на Художествената академия, която с упоритост и талант тя завърши с най-високата възможна извънсистемна оценка „Отличен с похвала“ през 1961 г. После се помъчи да се съобразява в работите си с изискванията на социалистическия реализъм, което ѝ струваше многобройни разочарования. Накрая се посъветва със семейството си и получи нашата благословия да емигрира на Запад, макар че всички у дома знаехме – това можеше да ни коства дългогодишна, ако не и вечна раздяла. (В действителност изминаха двайсет години, преди да се видим отново.) Тя последва гласа на сърцето си и препоръките на любимия си професор по стенопис в Академията Гочо

Богданов, че „Свободно изкуство може да се прави само в свободна страна“, и след множество перипетии, пребиваване в емигрантския лагер в Цирендорф край Нюрнберг, се установи в Мюнхен, града, където професорът ѝ бе прекарал студентството си. Но лесно ли е да намериш мястото си на „свободен художник“ в един „град на художници“, културната столица на Германия?

Мила Милчева вече бе „пробила“ с портретите си, особено с детските, с които си изкарваше прехраната. Но все повече се замисляше да се впусне в бурните води на по-мощабните размери, което винаги я е привличало. И ето, стиснала под мишница папка със снимки на нейни монументални разработки в България, отива да подаде документите си за участие в голям международен анонимен конкурс за стенописна украса на новооткрито модерно училище в квартал Кифернгартен. Главният архитект разглежда внимателно творбите ѝ и заключава, че ще я допусне да участва в надпреварата, но я предупреждава, че няма почти никакви шансове за успех. Веднъж вече конкурсът бил пропаднал – никой не е заслужил да получи поръчката. Сега са поканили най-добрите художници от цяла Германия плюс талантливи гости от чужбина. Но чудото, което много пъти играе роля в нейния живот, отново се случва.

Мила Милчева пред едно от творенията си от монументалната украса на училище в Кифернгартен в Мюнхен.

Журито е очаровано от художественото оформление и връзката с архитектурната среда на нейния проект (под мотото *Слънце*) и доскорошната емигрантка от България печели конкурса и осъществява сама проекта. За рекордно кратък срок, с огромен труд се катери по дървеното скеле, за да разкрасява пространните стени и обширните халета на училището. Тя ги изписва с прекрасни, нарисувани сякаш по детски животинки и наивистични пейзажи с ярки багри, като че слезли от българското небе. Медите определят училището в квартал Кифернгартен като „забележително“, а след 25 години то е обявено и за най-красиво украсеното в цяла Бавария.

Реплика на прочутия каменен релеф на Старозагорското лъвче, изпълнена от Мила Милчева със златен варак, както са работели възрожденските ни майстори

Част втора

Богомилските тежнения на един харвардски професор

Когато в началото на хилядолетието работех в Българския културен институт в Братислава, организирах две внушителни международни научни конференции. (Впрочем оттогава не съм чувал някой да е направил нещо подобно в чуждестранните ни културни средища.) За първата от тях: „Богомилите – предшественици на Ренесанса и Реформацията в Европа“ поканих за участие представители на страните, за които се предполагаше, че ще проявят интерес. Особено ентусиазиран се оказа посланикът на Италия, който ми разкри, че е от северна част на страната, където и до ден днешен в някои изолирани планински долини молитвата „Отче наш“ се произнася по различен от познатия начин. Говорело се, че някога по тези земи са живели катари, възприели идеите на мощното реформаторско богомилско учение, проникнало

Асен Милчев сред част от оригиналите на илюстрациите (картинки с маслени бои) в книгата *The Owl Book* по време на Възпоменателната изложба за Мила Милчева „Поглед в душите“ в софийската Towers Gallery (2014)

от България. Той предложи заседателната зала в посолството на Италия в Братислава, където да се проведе част от конференцията. Отзоваха се учени от повече от 15 държави – кои повече, кои по-малко известни. Но аз бях запазил като „черешка на тортата“ едно голямо име – на професор д-р Томас Бътлър от Харвард, световно-известен славист и българист, автор на книгата *Monumenta Bulgarica*, по която и до ден днешен студентите от цял свят изучават български текстове от Средновековието до съвременността. За създаването на тази антология на произведения от IX до XIX век, някои от които излизат за първи път на български език, решаваща роля (според самия автор) бе изиграла леля ми Мила. (Между другото, двамата се бяха запознали чрез славистичните среди, в които майка ми Христина Милчева имаше определени връзки и влияние.) Той не знаеше немски, нито тя английски. Говореха си на български и се разбираха отлично. Така между двамата се установи десетилетно духовно приятелство. Месеци наред Мила бе настоявала професорът да състави своя учебник за българисти, докато той се бе съгласил. А за благодарност тя бе направила корицата на изданието – реплика на старинния средновековен релеф на прочутото старозагорско лъвче, изписана със златен варак, както са практикували възрожденските ни майстори. Професор Бътлър имаше слабост към богомилството и всяко лято водеше свои студенти на археологически експедиции в Босна при

стечките – богомилските надгробни паметници от Средновековието. Първият секретар на посолството на САЩ в Братислава, който по принцип се занимава и с културните въпроси, веднага прие известния гост, когото придружавах. Предложиха да го настанят в най-престижния хотел, но проф. Бътлър предпочете да отседне въкъщи. Защото освен участието му в международната конференция, трябваше да се реши още една творческа задача – въз основа на образите от стенописната украса в мюнхенското училище да напише подходящи стихчета и те да влязат в една богато илюстрирана детска книжка. И така, той долетя от Бостън, а леля ми дойде с влак от Мюнхен, носейки оригиналните илюстрации (малки, рисувани с маслени бои картинки) и под моя покрив се осъществи един дългогодишен проект. Наложих се професорът да си припомни за младежките години, когато е бил изкушаван от поезията. Сътвори кратки, поучителни стихчета на английски език от името на главния герой – мъдрият бухал, който даде името и на цялата книжка *The Owl Book* (Книга на бухала). Авторът им ги посвети на своя внук Андрю и на всички деца по света.

Част трета

Богомила – птицата, която е мила на Бога

Като дългогодишен доцент и преподавател във *Фолксхохшуле* (своеобразен народен университет към мюнхенската община), носителка на почетния знак *Златната игла* за

изключително ползотворна педагогическа дейност в Бавария, леля ми Мила Милчева обичаше да разяснява на многобройните си студенти от всякакви възрасти художествения замисъл на *The Owl Book*. За това как е бил премислен всеки цвят, всяка форма в нея. Започваше с това, че винаги се е учела от българското народно изкуство. Как години наред заедно със сестра си Христина бяха събирали материали за етнографска сбирка, която един ден да се покаже в чужбина. (Днес над 1300 етнографски експоната от нея са дарени на Районния исторически музей в родния им град Кюстендил.) Използвала бе уникалните съчетания от багри и детайли от украсата на народните носии. Стремляла се бе да се доближи до психиката на децата. Какво обичат те? Цветя, малки мили животинки. На всяка голяма челна стена в проекта си в училището в Кифергартен бе сложила красиви розети с фистончета, вдъхновени от нашенските носии. С тях се кипрят и перата на някои от птиците по стените – пуйката, врабеца, папуняка, папалага, гълъба, които след това се превъплъщават в илюстрациите на книжката. Опащата на петлото на първия етаж „минава“ през колоната и органично се включва в архитектурното решение. Същите колони на другия етаж служат като дърво, върху което са кацнали кълвачите. На първия етаж учат първолаците – те напредват най-бавно. Затова тук, във фойето се търят костенурчиците. Но не приличат ли техните черупки на космически кораб? Също както си ги представят децата, които често рисуват и бодлите на таралежчетата като елхички. Пътешествието на учениците продължава по етажите, а може и да се проследи в книжката. На четвъртия етаж „изкласилите“ четвъртокласници ще ги посрещне бухалчето – символът на мъдростта и знанието, украсило и корицата на *Книжката на бухала*. А на най-голямата стена грее с ярките си багри един модерен пейзаж, в леко наивистичен стил, който е близък до детските рисунки и е пренесен в илюстрациите. Те сияят в националните цветове на родопските халища и чипровските килими и говорят на международния език на изкуството, който не познава

Мила Милчева пред статива в мюнхенското си ателие

граници. Докато през 2000 г. книжката се отпечатваше в България (в семейното издателство *Безсмъртни мисли*), леля ми прекарваше часове в печатницата. Плащаше допълнително възнаграждения на работниците, беше невероятно вискателна, както винаги, когато се е отнасяло за художествените ѝ творби. Накрая излезе един изящен полиграфически продукт, заради който, а и заради съдържанието ѝ, книжката бе оценена и от специалистите от Световната изследователска библиотека за детско-юношеска литература в замъка Блутенбург в Мюнхен, в чиито витрини бе изложена. Всред илюстрациите, портрети на героите животинки в книжката, изпъква една странна птица с повече крила. А ето и стихчето за нея в превод от оригинала на английски:

Богомила

Богомила
Мила на Бога!

Въображаема птица
Летяща натам
Където се възнасят душите –

Помоли Божествените сили
Да спасят човечеството
Така ще се възцари Свободата

За това пледира Бухала.

И с такова послание *Книжката на бухала* тръгна към сърцата и душите на своите читатели. Цитираното стихче е едно от философските и поучителни писания, предназначени както за малки, така и за големи, каквито са най-блестящите световни образци. А не бе ли в случая птицата Богомила поетично обяснение в любов към изкуството на леля ми Мила? А след като през пролетта на 2014 г. тя си отиде от този свят, сподиряна от обожанието на многобройните си бивши и настоящи студенти и десетките модели на портретите ѝ, с които те бяха украсили къщите си, се помъчих да се свържа с автора на текстчетата, за да му съобща скръбната вест. Научих, че проф. д-р Томас Бътлър бе завършил земния си път малко преди това. Сигурно бяха се явили заедно пред райските врати, може би сподиряни от геройчетата от общото им духовно дело – *Книжката на бухала*. Заедно – така, както подобава на сродните души.

Асен Милчев

Мила Милчева и проф. д-р Томас Бътлър в творчески разговор в жилището ѝ в Мюнхен (70-те години на миналия век)

Странджа ражда магия и песни

Фолклорът ни лекува, казва и Милка Андреева

Любима е на няколко поколения, защото опазва най-българското. Само да запее и извиква в нас образа на онази България, която се е отпечатала в гените ни. При това е от край, благословен на таланти, на певци.

Милка Андреева с една от най-малките си ученички

Миналото оживя в двора на библиотеката

Българките едно време са се раждали все с умението да пеят – особено в Странджа, тоя пълен с какви ли не магии и странни създания край на родината. Според една легенда толкова красиви били странджанки, че змейовете от пръв поглед се влюбвали в тях. Отвличали ги и насила ги правели свои невесты. Криели ги на усойни места по странджанските баири. А ги грабвали от хорото или докато някоя мома извивала глас на мегдана.

Слава Богу, Милка Андреева избегнала тази участ и не станала змейова невеста. Личи си обаче, че носи в сърцето и преданията за Странджа, пък и мъката на онези, които са посвещавали в трудности и немотия цял живот на родния си край. А запее ли Милка, съвсем омагьосва и всички наоколо замлъкват. Подкарала го е така от малка и вече 71 години животът ѝ е свързан с народната песен.

Всички жени в рода ѝ пеели красиво. Самата тя дебютира на 15, а след някое време става и солист на ансамбъл „Странджа“. Но славата ѝ бързо надхвърля югоизточните краища на родината ѝ – Милка Андреева е добре позната име в страни като Франция, Алжир, Украйна...

Всичко това ни разказват сладкодумно нейните приятели, които навръх Лазаровден си спомниха за преживяното заедно по един много специален повод – излизането на автобиографичната книга на Милка Андреева, която събира на едно място спомените ѝ. Премиерата на „Златният глас на Странджа“ пък вместо в зала беше направо в двора на новата бургаска библиотека. Като не стигаха думите... се разнасяше някоя любима на всички песен. Така ще запомнят всички този Лазаровден.

Милка Андреева получава обществено признание за таланта си. Още преди 10 години е обявена за почетен гражданин на Бургас. Сред най-големите ѝ постижения, по думите на тракийския народен певец Стоян Ганчев, е това, че вместо да копира известните имена на своето време – например Янка Рупкина, Милка Андреева избира по-сложна задача и създава свой собствен стил. Но пък

както тя самата коментира, „като си се хванал веднъж на хорото... ще го играеш!“.

Друго постижение на народната певица е това, че предава много вярно диалектите, на които пее. Чут от нейната уста, обратният словоред се сдобива с още по-голяма сила. Нанка Станкова, с която са работили в ансамбъл „Странджа“, сподели и друго – много певици имитирали тембъра на Милка, за да бъдат забелязани. Дали някоя е успяла – историята мълчи.

Певцата пише книгата си „Златният глас на Странджа“ (изд. „Ивис“, 2022) с помощта на редактора Теодора Иванова. Мотивира я обещанието, което дава на съпруга си малко преди той да почине – да събере живота си на едно място. Започва с желание, но... идва ковид. Така година и половина работата върху автобиографията ѝ е изключително по телефона – и благодарение на волята на самата Теодора.

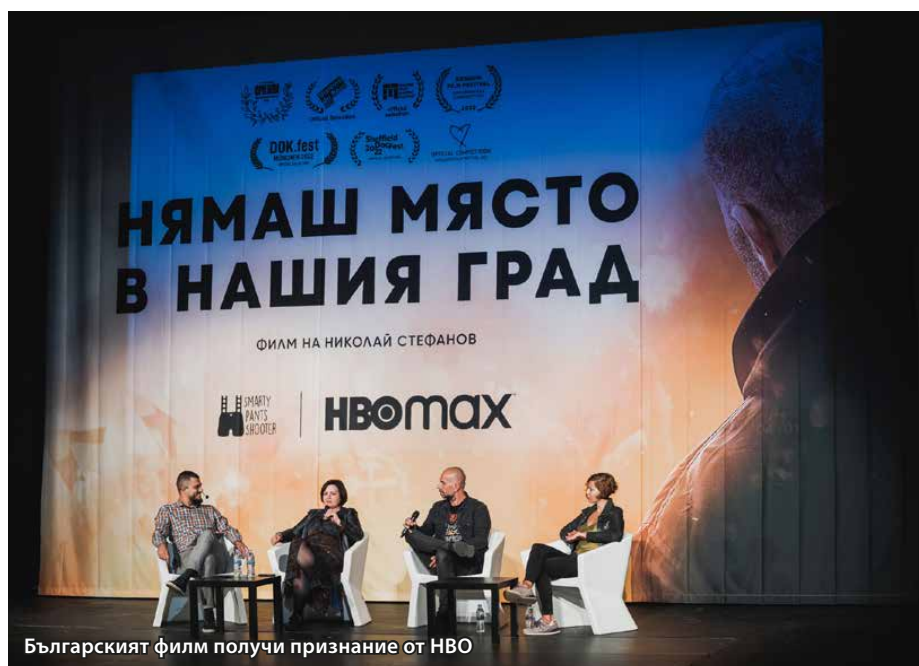
Голямата изпълнителка работи днес и с деца. На своята собствена премиера представи пред всички и една от най-малките си ученички – Мариянка Минчева. Милка продължава да търси дарования като художествен ръководител на сарафовския ансамбъл „Ружа“. Затова е на място този цитат от „Златният глас на Странджа“. „Певцата е певица, когато е на сцена – пише Милка Андреева. – Там е моето място! Аз не харесвах сватбите и кръчмите. Много мои колежки загубиха гласовете си, защото пееха именно по такива събития. Там натоварването е голямо, има пушеци, дим, а те много вредят на гласните струни. Гласът не е корда на музикален инструмент, която да можеш да поправиш, скъсаш ли я веднъж, няма връщане назад.“

И годините не можем да върнем, но е важно също така какво оставяме... При Милка то е много любов, родена от преследването на една мечта – да изпее песните на предците си и на своя роден край.

За Златния глас на Странджа разказа
Красимир Проданов

Няма място за старите кучета в света ни

Провокативен и човешки – това са двете лица на филма „Нямаш място в нашия град“

Попаднах на филма случайно, в една от ония дълги предколедни вечери, когато мракът сякаш е завзел трайно земята. И наистина залепнах за екрана, удивен от спектъра емоции, който се разиграваше там. „Нямаш място в нашия град“ е на практика един експеримент. Филмът дълбае в чувства, вярвания и предразсъдъци така, както миньорските длета са прониквали в земята десетки години наред в пернишките мини. Перник е особен град в нашата народопсихология – и да не си ходил там, със сигурност знаеш поне два вица. Сещаш се за града още с първия голф, който видиш на улицата – колкото и да са оредели вече по шосетата ни. Но Перник е твърд, крепост, бастион на характери, съдби, вдъхновения, които трудно могат да избуят другаде. Затова и героите на „Нямаш място в нашия град“ сякаш са плод на качествен сценарий, създаден от виртуоз в професията. С една забележка – истински са, от кръв и плът. Даже може да се каже, от „Миньор“ и плът!

За филма и за това доколко е отражение на България днес разказва и това интервю със създателите на „Нямаш място в нашия град“. Това са те, режисьорът и продуцентът на

българския филм, за който сигурно сега се говори най-много по света. Разговаряме с **Николай Стефанов** и **Ралица Големанова**.

Как се роди идеята за филма – и доколко разказвате чрез него и личната си история?

Николай Стефанов: Имах идеята да направя филм за родния си град Перник от повече от 10 години. Искях да направя филм наблюдение и знаех, че ако се върна там и прекарам достатъчно време на стадиона, ще намеря интересни истории за разказване. В България споменаването на Перник не оставя никого равнодушен. Има куп клишета, свързани с града, които витаят в публичното пространство, и аз исках да отида отвъд тях. Като човек, роден и израснал в Перник, няма начин да не разказвам и личната си история през филма. Действително, той е много личен за мен.

Вашите „актьори“ са убедителни и запомнящи се – поне колкото далеч по-известните си колеги от игралните филми, ако не и повече. Имаше ли някакъв предварителен подбор?

Н.С.: Когато реших да направя филм за агитката на „Миньор“ (Перник),

просто отидох на стадиона и започнах да прекарвам време с хората там. Историите сами започнаха да се случват пред очите ми. Когато правиш документален филм наблюдение, не може да се подхожда като при кастинг на актьори, защото това са истински хора с техните истории. Това са най-ярките образи и, естествено, останаха много неразказани истории, но няма как иначе да събереш всичко в 81 минути.

Доколко Ви помогна шансът – например водната криза в Перник, по време на снимките? Или пък например болестта на едно от главните действащи лица – Цецо? А имаше ли събития, които не влязоха в окончателния вариант?

Н.С.: Истинският живот действително е по-интересен от всеки сценарий, който можем да измислим. Не бих казал, че тези събития са „шанс“, защото са доста неприятни, но те са част от живота на героите ми и просто бях там, докато се случваха. Разбира се, имаше събития и сцени, които не включихме във филма, но то винаги е така.

Съществува ли риск героите Ви да се заиграват с камерата – да се опитват да ѝ се харесат? И как реагира един документалист в такива

случаи?

Н. С.: Разбира се, има такъв риск и това неминуемо се случва. Едва ли има човек, който да не иска да представи най-доброто от себе си пред камера, да ѝ се хареса. Но камерата е странен апарат, който много лесно улавя фалша, трудно можеш да я излъжеш. Застанеш ли пред обектива, трябва да бъдеш искрен, тогава изглеждаш естествен, тогава камерата те харесва. За да избегна фалша, ми беше необходимо време и аз си го дадох. Ако прекараш достатъчно време с хората и снимаш, в един момент те забравят за камерата и нещата започват да се случват. Почти не съм използвал материал от първата снимачна година. Просто трябва търпение. Друг важен фактор, когато работиш не с актьори, а с истински хора, е да не ги вадиш от естествената им среда, бутайки ги в посоки, удобни за твоята идея за история. Животът е достатъчно причудлив и без камера, единственото, което трябва да направиш, е да накараш героите да я забравят.

Всичко във филма Ви е толкова истинско, че чак боли от него... Това ли е България днес?

Н. С.: Не претендирам, че съм изградил пълния образ на Перник, а какво остава за България. Колкото и да съм се стремил към обективност, в края на краищата този филм е моята субективна гледна точка. По-скоро съм се стремил да изградя образа на постиндустриалния град – общовалиден за много места по света, не само за България.

Ралица Големанова: Разбира се, че не можем да съберем образ на цяла страна в един филм. Но това е един аспект на реалността тук.

Как се стигна до сътрудничество с HBO – промени ли се процесът на работа с помощта на подобен силен партньор?

Р. Г.: Когато започнахме да работим по проекта за този документален филм, от самото начало знаехме, че трябва да го направим международен. Затова започнахме да пътуваме с него по филмови форуми от началото на 2019 г., включително бяхме в Прага на форума East Doc Platform. Срегнахме се с Ханка Кастелицова

Снимките продължават три години

от HBO на един от тези форуми (в Румъния) още през есента на 2019 г. и започнахме да си говорим за филма. Тоест, тя знаеше за проекта от ранен етап. През 2021 г., когато вече имахме суров монтаж на филма, Ханка много го хареса и видя, че сме успели да осъществим идеите, които залагахме от началото. Процесът на работа с такъв голям партньор е специфичен и изисква много стъпки, особено за малка продуцентска компания като нашата, но резултатът е повече от смислен – днес филмът може да бъде гледан в по-голямата част от Европа в платформата на HBO Max.

Ханка Кастелицова е наистина опитен документалист с добро име в професионалните среди не само в родината си. Как почувства тя филма, излезе ли с някакви предложения?

Р. Г.: Тя е наистина изключителен професионалист и много от качествените европейски документални филми имат нещо общо с нея. Ханка наблюдаваше прогреса на филма от самото начало и ние сме имали много разговори по него, а при завършването му даде изключително ценни насоки. Тя интуитивно разбира есенцията, която искаме да предадем – за съдбата на постиндустриалните градове, за трудното настояще на бившата работническа класа. Ханка също има и силна връзка с България, защото единият ѝ дядо е българин и е живяла тук като дете – вероятно това също помогна да се разбираме добре в работния процес.

Кое е универсалното в историята Ви, че да се хареса на зрители от различни страни – и на различни фестивали? На какво разчитате всъщност?

Н. С.: В цял свят има градове като Перник, които са били индустриални центрове, и с промените през последните десетилетия тези градове започват да замират. Но въпросът е какво се случва с хората там, които са свикнали да изкарват прехраната си с тежък физически труд – а този труд е все по-малко ценен. В крайна сметка хората доста си приличат, независимо къде живеят.

Р. Г.: Има много универсални аспекти в „Нямаш място в нашия град“ – съдбата на бившите индустриални градове из цяла Европа, за което спомена Николай, миньорските градове и славата на техните жители и изобщо работническата класа, която днес сякаш не успява да намери своето място под слънцето. Филмът също засяга и емоционални теми, като връзката между бащи и синове, какво се предава от поколение на поколение.

Мисля, че тези теми, както и автентичната човешка история, която филмът разказва, го правят достъпен и въздействащ за зрителите от различни страни. Изключително сме щастливи, че от момента, в който го завършихме, най-добрите фестивали реагираха силно и филмът вече е селектиран на десетки от тях. Пътувайки да го представим, имахме възможност да се срещнем директно с публиката след прожекциите и

Историята затрогва с реалистичността си

получихме много искрени и емоционални реакции от зрителите.

Времесъбирателният метод е любим на много творци – сред тях и една от най-известните чешки документалистки Хелена Тршещикова. Какво би спечелил филмът, ако например проследяваше цяло десетилетие в развитието на герои и обстоятелства?

Н. С.: Ако бях заснел „Нямаш място в нашия град“ за една година, щеше да изглежда по един начин. За три години изглежда по настоящия начин. Представям си какво би било, ако имах времето да му отделя 10 години. В наше време обаче трудно можеш да се посветиш на филм за цяло десетилетие и искрено се възхищавам на хора, които го правят.

Как се слага точка под такова изживяване? Имате ли желание да продължите, или напротив – беше Ви нужно да приключите с този замисъл?

Н. С.: Не мога да сложа точка поради факта, че съм роден и израснал в Перник, но в един момент действително трябваше да спра да снимам и да приема тази конкретна история за разказана. Това беше моментът, в който видях, че събитията започват да се повтарят. Все още ходя на стадиона от време на време.

А коя е любимата Ви реплика от тези 80 минути? Нещо, заради което си казвате, че всичко това си е струвало...

Н. С.: Казаното от главния герой, че не иска синът му да върви по неговия

труден път, за мен е доста силно.

Р.Г.: Да, действително, тези думи на Цецо поставят цялата история в една различна и по-оптимистична светлина.

Кажете ни за саундтрака – това ли е музиката на героите от екрана, или по-скоро Вие я избрахте?

Н. С.: И двете. Част от музиката е тази на героите, която съм записал на място. Аз избрах няколко други парчета, а също има и две парчета, специално създадени за филма – при кукерите и парчето за финалните надписи.

Има един чешки град и футболен отбор, които удивително повтарят съдбата на Перник и „Миньор“ – Острава и „Баник“. Казват, че цяла Острава е подкопана от миньорските галерии, а стадионът на отбора до днес е наричан Котела. Оттам са излезли футболисти като Барош, Лукеш и Янкуловски. Но „Баник“ е десети в елитната чешка лига,

а „Миньор“ е 13-ти във втората българска... От какво зависи възраждането на Перник, на отбора и града?

Н. С.: Не мисля, че някогашните индустриални центрове биха се превърнали отново в такива. Светът, в който живеем, е тръгнал в друга посока. В тази връзка, образованието и културата са много важни. През тях градовете като Перник могат да се възродят. Това е труден и вероятно доста дълъг процес, но според мен единственият възможен път за просперитет.

Накрая задължителният въпрос – върху какво работите сега?

Н. С.: Работя над един проект, който е много личен, но който е и много свързан с 90-те години в България – така наречения преход. Искам през личното да разкажа история, която е валидна за цяла Източна Европа и събитията след падането на Желязната завеса – и как това на практика се отрази на моето поколение и на родителите ни. Мисля, че това, което се случи тогава, и травмите, които не са преодолени, дават силно отражение върху настоящето в региона.

Р.Г.: От повече от година развиваме този документален проект на Николай – „Сприятеляване с идеята за баща“. През изминалата година го представих в няколко филмови програми като EURODOC и Emerging Producers 2023. Предстои да участвам и на Берлинале догодина в рамките на втората програма. Действаме и по няколко нови идеи в много начален етап.

Интервю на **Красимир Проданов**

Филмът преоткрива надеждата

48-годишна борба за свобода и справедливост

На 2 ноември в Дома на националните малцинства в Прага беше открита фотоизложбата „Унищожаването на културното наследство на Кипър от Турция“, организирана от Посолството на Република Кипър и Комитета на окупираните общини на Кипър в сътрудничество с гръцката общност в Прага. На откриването на изложбата присъстваха членове на посолствата на Кипър и Гърция, посланиците на Гърция г-н Атанасиос Паресоглу и на Кипър г-н Антониос Теохарус, председателката на гръцката общност в Прага Тасула Зисаки, както и членове на организацията, членове на сдружение „Възраждане“ и др.

Изложбата откри посланикът на Кипър Н. Пр. Антониос Теохарус, който представи кметовете от окупираните общини на Кипър – кмета на Китрея Петрос Кареклас и кметиците на Лефконико и на Аканту – Зена Лисандру Панайдес и Елени Хаджимихаил. Посланик Теохарус даде думата на кмета на Китрея и председател на Комитета на окупирани общини на Кипър. Г-н

Кметове на окупираните области с гръцкия посланик Атанасиос Паресоглу (третият отляво), с кипърския посланик Антониос Теохарус (вторият отляво) и с председателката на сдружение „Гръцка общност Прага“ Тасула Зисаки-Хийли (първата отляво)

Кареклас каза, че Комитетът има една основна мисия – да увеличи информираността за кипърския проблем както в рамките на острова, така и извън границите му. Кметът на Китрея подчерта, че Чешката република отдавна е стабилен съюзник и под-

дръжник на Кипър в постоянните му усилия за мир и справедливост. „Днешната изложба хвърля светлина върху един от най-тъжните и болезнени аспекти на кипърския проблем, който е унищожаването на нашето културно и историческо наследство от окупационните сили“, каза Петрос Кареклас. Той припомни трагичните събития от 1974 г. (и варварските бомбардировки през 1964 г.), когато турски войски нахлуват на територията на Кипър и хиляди кипърци са принудени да напуснат домовете си и да станат бежанци в собствената си родина. „Оттогава минаха 48 години и сякаш „великите сили“, дори и ООН, забравиха тези изстрадали хора. Кипърските бежанци все още живеят далеч от домовете си и все още не могат да се върнат, техните домове са обитавани от турски заселници“. Той призова правителството и чешкия народ, както и всички европейски партньори и приятели, „да покажат своята солидарност, да застанат на страната на разселеното население на Кипър в неговата 48-годишна борба за свобода и справедливост и да заемат твърда позиция срещу продължаващите груби нарушения на международното право и правата на човека в Кипър от страна на Турция“, както се противопоставиха на войната в Украйна.

Изложбата има за цел да увеличи информираността за кипърския проблем

Гърци, кипърци, чехи и българи разгледаха експозицията

Мария Захариева

Снимки: Мария Захариева

Иван Радоев: Театърът е с много силна имунна система

За актьора Иван Радоев, носител на „Аскеер“ в категория „Изгряваща звезда“ през 1996 г. за ролята на Йонадав в едноименната пиеса на Питър Шафър в Театър София, наградите са един жест за добре свършена работа, защото в човека е заложено желанието да бъде награден и да му се обърне внимание.

Иван Радоев и Юлиан Вергов в комедията „Кафе с претенция“ от Георги Марков. Постановка: Иван Урумов

Как се чувстваше в онзи звезден миг, когато съобщиха името ти?

Със сигурност съм бил много развълнуван, защото получаването на награда е удоволствие за всеки един човек, независимо с какво се занимава. Ако някой каже, че подобни отличия не го вълнуват, ще излъже. В човека е заложено желанието да бъде награден, да му се обърне внимание. Отделен е въпросът как ще понесе този товар – дали ще реши, че е хванал Господ за шлифера, или ще продължи да работи, все едно нищо не е станало. Аз предпочетох втория път, защото мисля, че така трябва, животът така е показал. Страшно много се вълнувах и е много важно за млад човек да получи награда, защото това е стимул, в една възраст, когато ти все още нямаш такова самочувствие, каквото изграждаш с течение на годините. В този смисъл получаването на наградата ми даде в този момент едно самочувствие, че си струва, че може би има за какво, че трябва да продължи в тази посока. Разбира се, аз имах шанса, който получих от режисьора Здравко Митков, на него дължа много. Той за онези години ми даде такава тежка роля (роля с толкова много текст), каквато до ден днешен не съм имал. Така че човек трябва да помни.

Какво си спомняш от репетиционния период – пиесата, колегите?

Това беше първата ми пиеса на професионална сцена, тъкмо завършвах НАТФИЗ. Спомням си, че се сблъсках с перфекционизма на Здравко Митков, който граничи с някакъв режисьорски тоталитаризъм, което съвсем не е лошо. И с великолепия Коста Цонев. И аз, съвсем млад, до Коста Цонев. Много бързо станахме приятели, много неща научих от него, прекрасно си партнирахме, той беше просто невероятен. Накрая бяхме толкова близки, че се бяхме разбрали всяка година да ми прави подарък, но неговите подаръци бяха такива, че всяка Коледа ми подаряваше календари с голи жени. И се случи, че една година няха подарък и го попитах защо, той се сепна и ми донесе календар с голи мъже. Такъв човек беше Коста – колкото е бил сериозен във филмите си, толкова в живота беше смешен, с чувство за хумор, обичаше да разсмива младите актьори, някои неща не са и за разправяне.

Имаш ли спомен, излизайки на сцената, какви бяха думите ти?

Спомням си, че беше нещо много кратко, в интерес на истината, ако вземах награда за цялостно творчество, да, можех да говоря много, но аз

тогава бях някой, който вчера се е появил на театралната сцена, не исках да занимавам хората, дори ми беше леко неудобно. Мисля, че на другия ден вече трябва да си забравил наградата, защото тя е за конкретно свършена работа, която е в миналото. И на другия ден трябва да продължиш и да докажеш, че си заслужил тази награда. А не да тръгнеш по улиците и да се фукаш, все едно си взел кой знае какво. Не харесвам такива прояви на гордост. Мисля си как трябваше да се държи Стефан Данаилов с всичките си филми, с всичките си роли, с целия си чар, с всичко това, което му беше дадено от Господ... Така че към всичко това аз съм много резервиран и като видя някой да се надува, ако имам възможност, гледам да го смъкна малко на земята.

Но наградите са много хубаво нещо.

О, разбира се! Спомням си, че тогава се даваха и хиляда марки, които аз употребих за инвестиция в селската си къща – направих си някои неща, от които имах нужда тогава.

Как протече животът ти след получаване на наградата?

За разлика от Америка, където една награда се отразява на бъдещите ти ангажименти, тук не е точно така. Наградите не променят особено бъдещата ти съдба. Така сме устроени ли, такава е системата ли, не зная. Наградите са един жест за добре свършена работа. И не бих казал, че след получаването на наградата нещо се е променило. Продължавах да работиш – ако работиш добре, те взимат, ако не работиш добре, не те взимат. Изобщо в нашата професия всеки ден трябва да се доказваш.

Но пък „закваската“ ти явно е била много добра, за да продължиш по същия нахъсан начин, или поне летвата ти е била висока.

Да, въпреки че аз самият съм малко мързелив човек, но имах и късмет,

защото той е важен в нашата професия – играл съм много хубави роли, работил съм с най-добрите режисьори в моята кариера, която е вече 20-годишна, и съвсем не мога да се оплача. Слава Богу, имал съм късмет!

Мислиш ли, че някой би могъл да те сложи в рамка, след като е гледал „Йонадав“? Имаше ли такова „залитане“ към определено амплоа?

Мисля, че не. Но аз много и не знам какво значи „такова залитане“. Да, има актьори, които ги взимат за някои определени роли. Но съм си мислил и друго нещо – като има филм с Робърт Де Ниро, аз умирам от кеф, защото знам какво предстои. Естествено, той може и да ме изненада, защото е такъв артист, винаги е различен, но колкото и да е различен, той ще си е този човек, когото аз знам, че ще гледам. Така че понякога това еднообразие и това амплоа – то си е нужно. Както и Стефан Данаилов, и Иван Иванов – ами, винаги ти е кеф да ги гледаш, защото самите те са харизматични.

Има ли роли, които ти се играят?

Да, може да се каже, но не бих казал, че са някакви роли, за които да мечтая, да драпам толкова, че да не мога да спя: „Ох, кога ли ще я изиграя тази роля?“. Доволен съм от това, което е било досега, и въобще не мога да се оплача. Досега съм получавал все неща, които са ми били нужни в сегашния момент, получавал съм ги от съдбата. Имам една история, която съм разказвал много пъти: Преди много години чета пиесата на Шекспир „Зимна приказка“. В нея главната роля е на крал Леонт, страхотна роля, чета я и си казвам: „О, колко хубава роля и как ми се играе!“. Затварям книгата, след няколко часа ми звъни Мариус Куркински, който ми казва: „Иване, много искам да те покана за една роля в „Зимна приказка“. И аз тук направо спрях да чувам, защото ме хвана страх. Той продължи и затвори телефона. И аз му звъня отново, за да ми разкаже за какво става дума, защото първия път не бях чул. Той повтаря: „Каня те за „Зимна приказка“, за ролята на Леонт“, а аз: „Ама, аз преди няколко часа четох пиесата, това е някакъв майтап!“. И така направихме представлението и това е една роля, която аз

Елена Петрова, Иван Радоев и Мариела Топалова в „Часа на синята мъгла“ по писма на Яворов. Драматизация и режисура: Бойко Илиев

много си обичам, дори усещам, че ми липсва. Подобно нещо никога не ми се беше случвало, така че явно желание-то ми е било толкова голямо, че нещо е станало, какво е станало, не зная. Но това ми дава идеята, че има някакви свръхестествени сили, понякога вярата, силното желание, достига дотам, докъдето трябва.

Ти имаш кариера и в киното, и в телевизията, и на сцената – смяташ ли, че е възможно да се живее от актьорската професия?

Да, възможно е. Работим извънредно, преди пандемията, разбира се. Аз съм имал случаи, от един месец половината да пътувам с представления – в София, в провинцията, в чужбина. Не мога да се оплача – много работим, с прибиране през нощта, на сутринта, но това е – пари лесно не се изкарват.

Върху какво работиш в момента?

Последното нещо е една немска пиеса „Фернандо Крап ми е написал писмо“ в Театър 199.

Има ли моменти, в които се чувстваш „мечка“?

Не виждам лошо в това. Актьорите са принудени да работят на няколко места и едно от тези места е телевизията. Да, бил съм в такова предаване. Но това не пречи на професията, може само да ѝ помогне.

Имало ли е роли, които си отказвал?

Да, имало е. Но аз мога да си позволя да откажа, защото претоварването води до лошо качество, а аз вече гле-

дам да ми е интересно и да има смисъл, а не просто да запълня някакво време. Гледам да не е всичко.

Имаш ли чувството, че театърът се комерсиализира?

Генерално не, но има подобни „залитания“. Но и зависи кой театър, има всякакви театри и това е хубаво – има „Сълза и смях“, има „Народен театър“. Ето, в нашия театър винаги има поне три-четири сериозни постановки, направени от сериозни режисьори, има и комерс, в най-хубавия смисъл на думата. Има го и този момент, че вкусът на публиката се формира от нас и ако ѝ се предложат „леки“ неща, тя свиква, но си избрахме да живеем в пазарна икономика, а тя определя и това. Но все пак си мисля, че хората имат сериозно отношение и вкус към театъра. И дано така да продължи.

Какво виждаш като бъдеще за театъра, след пандемията?

Мисля, че театърът е един организъм с много силна имунна система, оцелял е през годините. И нито кино, нито телевизия могат да го променят или унищожат. Това, което се надявам да се промени в театъра, е материалната база и техниката, иначе талант и талантливи артисти – това го имаме.

Къде си държиш наградата?

Статуетката е в хола ми, на един бюфет. За мен е много ценна, защото е дело на големия Георги Чапкънов и затова я държа на такова видно място.

Златна Костова

Записки по Пенсилвания

Ангел Колев

Столетник

„Благодаря ти, че ме повика!...“ – това е анкъл Джордж, моят приятел от Кливланд, Охайо. Той е българин и живее в Средния запад от 60 години. Иначе е от Западните покрайнини на България, селцето му се казва Църклевци, за което пък той казва „центъра на Вселената“. Звъня му по телефона, което е неговото „повикване“. Нашето приятелство тук, в Америка може да се нарече позакъсняло и случайно, което не променя нещата помежду ни. Приятели. Защо позакъсняло и случайно? Ами защото, когато се видяхме за първи път, той пристигна със своята тойота вкъщи с мои познати от София – негови близки роднини. Беше изпълнил осемдесет и осем години и обикаляше с гостите си Източния бряг. Не се споглеждайте, погледнете сега календара. Гелин, кръстен на дядо си Геле, е роден през 1921 г. Столетник днес!

От онази наша първа среща ние редовно се чувахме по телефона. И всеки път той се връща в спомените си към годините в България. Разказва бавно, тук-таме в езика му се наместват и някои поостарели, ама чисто нашенски разговорни думички. „Ой Коledo, мой Коledo!“ Това пеели, щом спрат пред портата на някоя къща в селото. Коледарите излизали в първите часове на празника, след полунощ. Обикновено времето било студено, дебел сняг натрупан навсякъде, домакините вече били

запалили огнищата, за да приготвят коледния ошаф. Пушек се издигал от комините и така неподвижно висял във въздуха, като окачен на нещо. Жените предния ден били опекли колачите рогачи и сухари. Събирали се на групи по махали, по пет-шест момчета, а понякога и по повече. Топло облечени, с торби през рамо и с дълги пръти в ръце. „Овършали“ били предните дни горите за тези пръти – хем дълги, хем тънки – да не тежат. И като се срещали с друга група, почвал „бой“. Ама не истински бой, а на шега, това се предавало от старо време. Налагали се наужим по раменете, по гърбовете; пъшкали и охкали, превивали се от „болка“, ама се подсмиввали и гледали да не се наранят, да не се стигне до кръв по невнимание. Това траело няколко минути. Край тях винаги имало и по-възрастни, вече младежи, и наблюдавали „битката“ да не се случи някое нещастие с малчуганите. „Спукани глави нямаше.“ – смееше се моят приятел.

Спирали пред някоя порта, тропали здраво с прътите по нея и пак подвиквали „Коледааа... Коледааа...“. Отваряли широко вратите и ги пуцали в къщите. Тогава следвали ритуалните за празника песни: „Пиле, пиле, бабино пиле, къде си ходило...“. Пеело се все за неща от бита на село. Като свършили, ги дарявали с колаци рогачи, които нанизвали на пръти, на връв, или ги слагали направо в торбите през рамо.

„Като спреш пред къщата на момиче, което се знае, че е твоя приятелка – припомня си анкъл Джордж – получаваш най-хубавия колач. За по-далечните от родата имаше сухари. Моята приятелка се казваше Миланка. Две-три години все бяхме заедно, отдаде ли ни се време. Лятото заедно ходехме да си пасем кравите. Тогава всеки двор си имаше крава. Ние бяхме по-заможни земеделци, имаме и волове; техните бяха по-бедни и заради това много ме уважаваха. Имаха почит към нас. Като седнем на обяд на пашата, аз ѝ давах по-голямото парче от сиренето, от хляба или каквото ми бяха сложили в торбата за деня. Моята ръка никога не е докосвала нейната снага...“. Милият анкъл Джордж! И я

описваше с най-свидни думи. Тънка, стройна, с бяло лице и дълга светла плитка. „Хубост!“ – казваше. Голямо приятелство било, ама за кратко. После него го записали в прогимназията в съседното село, в тяхното нямало. Тя не продължила с учението. Немотия, нямало кой да плати и си останала да помага по нивите. И повече не се видели.

А най-големите приготовления били за Бъдни вечер. Приготвяли се най-различни ястия, каквото е родило полето, и само постни. Това било задължение само на жените в къщата. Дядо Геле отивал в Руженица да отсече дебел клон от круша за „бъдняк“ в печката. Омесвала се специална пита с късмети и пара вътре. Събирали се всички в одаята на новата къща – широка стая с голяма печка. По пода било разхвърляно сено, а върху него се застинали нови черги. Сядали направо на пода, така било на Бъдни вечер. Встрани до тях имало и един ралник, останал от времето, когато се оряло с дървено рало. Дядо Геле пробивал с голям свредел една дупка в крушовото дърво, пълнел я с тамян и слагал бъдняка в голямата печка, като оставял вратата отворена.

Ангел Колев е роден на 12 октомври 1950 г. През 1974 г. завършва журналистика в гр. Львов, Украйна. Работи като редактор в София. От 1999 г. живее със семейството си в САЩ, в щата Пенсилвания. Има един син и двама внука. Публикува разкази в различни медии, негови произведения са включени в литературни сборници. Издава две книги - „99 страници от Америка“ и „Това е Аляска“. Създател и собственик е на литературния проект „За буквите“. Ангел Колев спонсорира издаването на книги на съвременни български автори. Той организира редица литературни срещи на българската общност в САЩ (вкл. и в българските неделни училища) с участието на български творци. Член е на Лигата на българските писатели в САЩ и по света /ЛБПСС/ от създаването ѝ в Чикаго през 2010 г, а от 2019 г. е неин президент. Обича да пътува – посетил е 40 държави и 40 щата в САЩ.

Прикадявало се с тамяна. Дядо Таско, най-старият в семейството, четял тихо молитвата, от която трудно нещо се разбирало. „Нищо не съм запомнил от тези молитви.“ – казва непресторено анкъл Джордж.

Вечеряло се също така тихо, без приказки. Свята нощ. По време на молитвата всички заставали зад дядо Таско, обърнати на изток и към иконостаса. Като свършел, той взимал една тепсия, поставял в нея по малко от всички неща за вечерята, подредени на земята, излизал навън на откритата веранда и казвал: „Господи, ти си ни дал на нас, сега ние ти даваме на тебе!“. Той разчупвал питата и давал на всеки по едно парче, за да види какъв ще му

е късметът през годината. Там били кравата, воловете, нивите, овцете. Най-големият късмет била парата. Никой не ставал, докато не свършат с вечерята. След това дядо Геле вземал ловджийската пушка, излизал навън и гръмвал веднъж във въздуха. Само двама от селото имали пушки. Дядо му и един учител, който се ползвал с уважение, защото бил висшист. Това значело, че семейството на Геле Тасков е приключило с вечерята. Дядо Таско разделял орехите от реколтата между всички и започвала стародавната игра, с печеливши и с губещи, но никой не се сърдел. На другия ден след коледните пости софрата била отрупана с най-вкусни

храни. Очакването за този ден превъзбуждало всички, оживлението било голямо, веселието изпълвало душите. „Следващия път аз ще те повикам.“ – ми казва накрая дългогодишният директор на Факултета по биохимия в Медицинския университет в Кливланд. Днес той живее с жена си Лота, босненка, с която имат две дъщери и неколцина внуци, пръснати надолу. Най-много обича качамак по оригинална църклевска рецепта и заквасено кисело мляко, подсладено с мармалад.

Веднъж ми беше казал: „Светът е голям и хората ще се оправят. Но винаги трябва да има една врата, през която човек да премине“.

Меденки

Винаги, когато тръгвах на път, майка ми правеше меденки. Кръгли, тумбесты курабии.

С мед. Където и да съм, като хапна една-две, и ще ме заситят, казваше. За мен обаче тези меденки имаха по-дълбоко значение. Душа имаше моята майка – широка, сърце за всеки. Като с мед цереше болките. Дума само да продума и бедата си тръгва, болката минава. Душата си замесваше в тези най-обикновени на вид курабии. Тя не чакаше дълго. Щом разбере, че се стягам за път, без да казва нищо, ще сведе глава над кръглата, поочукана тавичка; нея си харесваше, не я сменяше с новите лъскави съдинки – и някак тайнствено, молитвено ще забърка тестото.

Със същите тези меденки стигнах чак

до Аляска. За онова далечно пътуване беше забъркала две дози. Пътят ти е дълъг, каза тогава, една доза доникъде няма да стигне.

Рецептата на тези прословути и сякаш възшебни меденки се затури някъде, изчезна. Обърнах всичко наопаки, прерових всички архиви, бележници, записки, листчета – отникъде не се показва. И сега пред очите ми е изписаният кариран лист от стара ученическа тетрадка, учителка беше моята майка, прегънат грижливо на две – да не избледняват от годините буквите, да си направим, ако ни се прииска някога, продуктите за една доза, за две... И как да станат хрупкави, да не се степат – и това ни беше обяснила с едрия си четлив почерк.

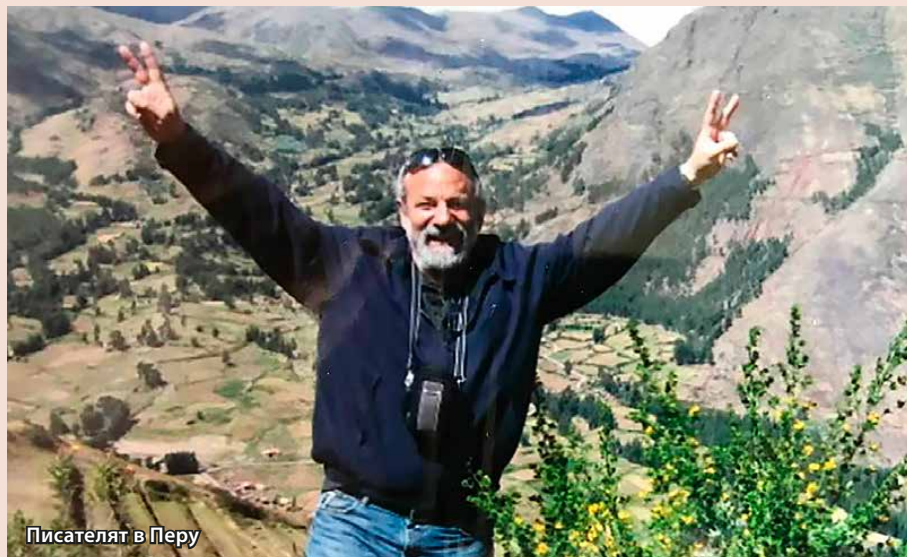
Днес майка я няма. Отиде си. В един миг. Пусто ми е без нея, но като се сетя за меденките, и сякаш я виждам до

себе си. Дребничката и леко прегърбена, смалена от времето фигурка; широкото и с малко хлътнали страни лице, бледичко от анемията, наподобяващо страниците на стара книга, с неизтъпяващата през всичките й години, както съм я запомнил, пепелява тъга в тъмните ѝ, но с постоянно светещо дълбоко в очите пламъче. Като кандилце. Ще трепне, ще се свие за миг, като сърцето на подплашено врабче, но после отново ще се изправи. Знаех, няма да угасне...

Ей сега ще отвори вратичката на шкафа, където си държи брашното, на най-ниския рафт, за да го стига; ще извади от същото почти място малкото тумбесто бурканче с акациев мед – лековит бил, и ще запаше поизбелялата памучна престилка на цветчета. Ще се захване с тайнството си. Отстрани ако я погледнеш, сякаш шепти молитва. Няма и час и кръглите, златисти, с изпъкнали коремчета хрупкави курабии ще изпълнят цялата къща с ароматния си дъх. Една-две като хапнеш, и си прогонил глада.

И душата ти е пълна.

П. П. Всеки път нощем, като не мога да заспя, излизам тихо на балкона откъм кухнята, да не будя останалите, да си взема чист въздух. По навик, вдигам поглед към небето. Когато е чисто, е осеяно с безброй звезди. По-големи и по-малки, някои – по ярки. Сред тях, малко встрани, е и нейната звезда. Тя е най-светлата...

Писателят в Перу

Ангел Колев

Снимки: личен архив на Ангел Колев

90 години от Гладомора в Украйна

От 12 октомври до 12 декември в Националната библиотека в Прага беше експонирана документална изложба за Гладомора в Съветска Украйна през 1932 – 1933 г. Тя беше организирана от Славянската библиотека, Академията на националните малцинства, Сдружението на украинците и привържениците на Украйна и сдружение „Руска традиция“.

Директорът на Славянската библиотека Лукаш Бабка говори за Гладомора като за едно от най-трагичните събития в историята на 20. век

Експозицията представлява панели с архивни снимки и текстове на чешки и украински език, както и книги от фонда на Славянската библиотека, отразяващи болезнената тема за Гладомора в Украйна.

Сред гостите на вернисажа на 12 октомври бяха генералният директор на Националната библиотека Томаш Фолтин и нейният бивш директор Войтех Балик. Изложбата откри директорът на Славянската библиотека Лукаш Бабка. Той говори за Гладомора като за едно от най-трагичните събития в историята на 20. в. и го определи като хуманитарна катастрофа. Подчерта, че изложбата е планирана преди година и половина. Лукаш Бабка обърна специално внимание на експонираната в десет стъклени витрини литература, свързана с темата за Гладомора. Тя е от книжния фонд на Славянската библиотека и включва монографии, документи, мемоари и годишници.

„Гладуването в Украйна има целенасочен геноциден характер, мотивиран от усилията за пълно потискане на украинското национално чувство на местното население чрез физическото му ликвидиране, придружено от систематично заселване на етнически руснаци в обезлюдените райони. Смята се, че само в Украйна през 1932 – 1933 г. са загинали около 4 милиона

души“, пише в прессъобщението по повод изложбата.

Олга Мандова, председател на Академията за националните малцинства и на Сдружението на украинците и привържениците на Украйна, сподели с присъстващите, че още преди 2007 г. се е обърнала към Чешкия парламент с предложението той да признае Гладомора за геноцид. Тогава е приета формулировката „нехуманен акт“. Едва 15 г. по-късно, през 2022 г. Чешката република се присъединява към държавите, които определят еднозначно Гладомора в Украйна като геноцид. Според Олга Мандова това се дължи до голяма степен на дипломатическите усилия, които полага бившият украински посланик в Прага Евгений Перебийнис.

В силно емоционалното си слово историкът Давид Свобода от Института за изследване на тоталитарните режими и от Музея на паметта на XX в. подчерта, че днес темата за Гладомора е изключително актуална. Той каза, че преди няколко години на подобна изложба би разказвал на зрителите за ужасите през 30-те г. на миналия век, които стават по вина на Сталин. Но през 2022 г. тази изложба предизвиква у всеки от нас обясними асоциации със сегашната трагедия в Украйна. „На 24 февруари 2022 г. Владимир Путин ни удари по главите с дебел учебник

по история. В много глави нещо се прояви, а в други – не. Днес ние живеем във време, в което няма нужда да повтаряме фразите за тоталитаризма – ние виждаме със собствените си очи ужасите, които той предизвика“, заяви Давид Свобода.

„Днес стоим на голям кръстопът – не само украинците, но в морален смисъл и всички ние, макар че тук бомби още не падат и може би няма да падат. Сега е добре да си дадем сметка, че трябва най-накрая да съпоставим съвременната история с тази от миналото. Трябва да прочетем какво пише на тези панели и да осъзнаем, че днес всичко се повтаря, макар и под друга форма. Да намерим връзката между събитията. Досега имаме тенденция да оценяваме миналото на базата на нашето днешно благосъстояние. Тази година темата за Украйна и за други източноевропейски трагедии принася нови, живи импулси, които не изискват само нашето читателско внимание, а и нашата лична ангажираност и гражданска отговорност“, заключи историкът Давид Свобода.

Изложбата, разкриваща трагедията в Украйна през 1932 – 33 г., предизвикана от сталинския тоталитаризъм, ще бъде експонирана и в Дома на националните малцинства през 2023 г.

Мария Захариева

30 години Агенция за българите в чужбина

30-годишнината на Агенцията за българите в чужбина беше отбелязана тържествено на 21 октомври

АГЕНЦИЯ ЗА БЪЛГАРИТЕ В ЧУЖБИНА
AGENCY FOR BULGARIANS ABROAD

2022 година бе празнична за Агенцията за българите в чужбина (ИАБЧ) – навършиха се три десетилетия, откакто експертите в тази държавна институция проучват и координират събития и процеси сред българите зад граница. И както се изменя обликът на българската емиграция, така и задачите пред ИАБЧ придобиват нов облик. Агенцията за българите в чужбина е създадена със задача да формира и координира политиката на държавата по отношение на българите зад граница. В този смисъл равносметката за постигнатото от нея в изминалия 30-годишен период не е лесна. През годините е имало много политики в различни сфери, като най-успешна е тази в сферата на образованието. Още през 1993 г. е прието Постановление № 103, съгласно което всяка година в България пристигат да учат голям брой наши сънародници от историческите общности. По същото постановление се изпращат и преподаватели и учебници в училища с преподаване на български език в чужбина. От 2009 г. насам вече има и нормативни актове, които регламентират подпомагането на български образователни звена в чужбина. Във всичко това Агенцията има своята значима роля. Тя е определяща и за създаването на Асоциацията на българските училища зад граница. През 90-те години неделните ни училища по света не са били признати от Министерството на

образованието и науката, а зад граница са съществували едва три държавни училища – в Прага, Братислава и Будапеща. Агенцията обаче започна да развива контактите си с тези училища по света и през 2005 г. успява да събере представители на 26 училища от 18 държави. Тогава тези хора за първи път се срещат помежду си. През 2006 г. се учредява и Асоциация на българските училища в САЩ, а през 2007 г. – тази на българските училища в чужбина, които като неправителствена организация вече могат да поставят и обсъждат проблемите, които имат, с МОН. През 2009 г. е приета програмата „Роден език и култура зад граница“, а впоследствие и Постановление № 90, по което се финансират българските училища зад граница.

Историята на Агенцията е и личната професионална история на нейния директор Райна Манджукова. „Децата са тези, които израстват и предават любовта към България вече и на своите деца, и по този начин световната България продължава да живее“, казва тя.

Райна Манджукова отбелязва, че все по-често много млади българи, които са завършили висшето си образование в чужбина, се завръщат в България.

„Целта на Агенцията днес, както я виждам аз, е ние да сме връзката, свързващото звено между българите по света и България – и българските институции, и българското общество.“ Сред най-важните задачи, които предстоят на Агенцията, е да инициира изработване на нов Закон за българите в чужбина, който да обобщи и формулира политиките за сънародниците ни по света. „Смятам, че органът, който е създаден да формира и координира тези политики, е доказал своята необходимост през изминалите 30 години и вече е време съществуването на Агенцията да бъде закрепено със закон“ – подчертава в тази връзка Райна Манджукова.

30-годишнината на Агенцията бе отбелязана тържествено на 21 октомври и се превърна в истински урок по приемственост между поколенията. Да почетат празника дойдоха много партньори от организациите и институциите, с които Агенцията работи.

ИАБЧ

Вицепрезидентът Илияна Йотова поздравява Райна Манджукова – изпълнителен директор на ИАБЧ

Снимки: ИАБЧ

210 години от рождението на Баба Тонка Обретенова – „майката на българските революционери“

„Какви е деца раждала, раждала, ражда и сега българска майка юнашка...“

Баба Тонка Обретенова с внучката си Аглика Захари Стоянова

Фамилията Обретенови

Тонка, останала в историята като Баба Тонка, се ражда в Русе през 1812 г. в семейството на Тончо Поставчията и Минка Тончева. Благодарение на наследство и на своите способности бащата става един от заможните хора в града. Тонка, макар и богаташка дъщеря, е възпитавана в трудолюбие. Въпреки съществуващите тогава патриархални нрави и разбирания по отношение на жената, майката подтиква дъщеря си да се образова, като я изпраща при местния поп. Тъй като по това време не се смятало за прието жена да учи, Тонка се сблъсква с подигравките на своите приятели и след три дни, засрамена, напуска попското училище.

Макар да расте в типичната за 19. в. патриархална среда, още като малка Тонка имала буен характер, била смела и самостоятелна. За нея се говорело, че сама отивала в кошарите на баща си, които били далеч от селището – нещо нетипично за младо момиче по това време. Сам бащата подтиква находчивостта на дъщеря си заедно със свои приятелки да се преоблече като турски стражар, за да спласи местните младежи, които се заканват, че ще намажат портата ѝ с

катран (най-големият позор за една мома по онова време). Младото момиче проявява своя силен характер и при задомяването си. Родителите ѝ искат да я омъжат за момък от заможно семейство, Петър Тъпанчето. Противно на тогавашните нрави, вместо да се подчини на тяхното решение, тя смело заявява на баща си, че сърцето ѝ принадлежи на Тихо Обретенов, работлив момък, който на следва абаджийския занаят от баща

си и е произведен от местния еснаф за майстор. В крайна сметка Тонка успява да се наложи и през 1831 г. двамата се женят. Тихо Обретенов се превръща в един от най-влиятелните хора в Русе и бързо спечелва уважението на русенци, защото често пъти помага на свои съграждани в беда.

Благодарение на своето трудолюбие семейство Обретенови се замогва – то притежава дюкян и един хан в Северна Добруджа, както и две къщи в Русе. Семейството се настанява да живее в по-малката къща, а по-голямата, състояща се от 4 стаи и кухня, отдава под наем.

Именно в малката къща, непосредствено до дунавския бряг, Тонка Обретенова ражда на съпруга си 12 деца, 7 от които доживяват зряла възраст. Макар да остава неграмотна до края на живота си, тя прави всичко възможно да ги изучи. Един от синовете ѝ, Георги, завършва Одеското военное училище, а дъщеря ѝ Анастасия – Московския девически пансион.

Живот, посветен на революционните борби

Родът Обретенови оставя ярка диря в българската история със своя борчески дух. Тонка Обретенова проявява своя патриотизъм през 60-те години

Паметник на Баба Тонка в Русе

по време на борбите на русенци срещу гръцкото духовенство. Когато българските ученици от русенското училище нападат и събарят къщата на местния гръцки владика заради обидното му отношение към българите, те са затворени в конака. В отговор техните майки, водени от Тонка Обретенова, отиват при пашата с виковете „Децата си искаме!“. Тонка Обретенова, която знае отлично турски език, дава да се разбере, че няма да си тръгнат, докато не пуснат децата им. Стъписан от тяхната твърдост, пашата се вижда принуден да ги пусне. Участието на фамилията Обретенови в националноосвободителните борби на българите се превръща в нейна житейска съдба. Тихо Обретенов например тайно получава издавания от Георги Раковски вестник „Дунавски лебед“, а през есента на 1862 г. го довежда в къщата си. Самата баба Тонка твърди, че именно тази среща разпалва нейното родолюбие и я кара да се включи в борбата, в която участват всичките ѝ деца. Това е един от редките случаи в българското възрожденско общество, когато цялото семейство посвещава живота си на българската национална кауза и където майката е водеща фигура, особено след трагичната смърт на бащата през 1869 г. (отровен от съдружника си). Къщата на Тонка Обретенова е удобна за нелегална дейност, тъй като е с широк двор, който „гледа“ към дунавския бряг. Именно тук на 21 декември 1871 г. е създаден Русенският революционен комитет, сред чиито учредители са синът ѝ Никола и Ангел Кънчев. Баба Тонка се грижи за укриването на революционерите, на оръжието и архива на комитета. Под къщата е изкопан дълбок зимник, който се превръща в склад за оръжие. Заедно с най-големия си син Атанас, двете си дъщери Петрана и Анастасия (която през 1862 г. се омъжва за революционера Захарий Стоянов) и няколко русенки Тонка Обретенова помага при пренасянето на оръжие между Русе и Гюргево. Веднъж пушките се оказват прекалено дълги и тогава жените викат от Букурещ жената на Любен Каравелов Наталия Каравелова, която била висока и стройна жена. Привързват оръжието около нея, обличат я отгоре с пардесю и всички се настаняват в лодката. На въпроса

на любопитния лодкар защо Наталия стои права през цялото време, Баба Тонка отговаря невъзмутимо, че тя обича да се любува на р. Дунав. Дейността на Баба Тонка не остава незабелязана от турските власти. Те прибегват до различни средства, за да се сдобият с информация и да заловят революционерите, които често отсядат в дома ѝ – настаняват в съседната къща (собственост на семейството на Баба Тонка) Шакир бей и домочадието му. Това не стряска силната жена. Животът я научава да бъде търпелива и хладнокръвна, да не дава воля на чувствата си. За да отвлече вниманието на пашата, който живее под наем в съседната къща, и да помогне на отседналите в нейния дом революционери да се измъкнат незабелязано, тя играе хоро на двора, преструвайки се на пияна. Когато синовете ѝ започват да се занимават с революционна дейност през 60-те години, тя преустановява всякакви контакти със съседките си, за да не подушат нещо. Засегнати от нейното странно, според тях, поведение, те даже я обявяват за магьосница. По този повод намиращият се в чешкия град Табор Ангел Кънчев в писмо до сина ѝ Никола Обретенов съветва баба Тонка „да влива катран в рогата на глупавите си комшийки“. Синът ѝ Петър участва във Втората българска легия в Белград. След разтурването ѝ той и брат му Ангел стават четници в четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Петър е

убит в сражение, а Ангел е заловен и заточен в Мала Азия. Другите ѝ двама сина, Георги и Никола, участват в Априлското въстание. Георги се включва в четата на Стоил войвода и е убит от турците. Никола Обретенов участва в четата на Христо Ботев. Заловен жив, той е осъден на смърт. Благодарение на застъпничеството на чужди консули избягва смъртната присъда и е заточен при брат си в Мала Азия. Въпреки осиротялата си къща баба Тонка намира сили да изрече: „Четирима сина загубих, двама са в гроба, двама полуживи, но още четирима да имах, пак щях да ги накарам да носят българското знаме със златния лъв“. Баба Тонка и двама от синовете ѝ, Ангел и Никола, доживяват Освобождението. От нейния борбен характер се възхищават и чужденци. Ето как я описва две години преди смъртта ѝ (28 март 1893 г.) един румънски журналист: „Старата имаше вид на една матрона, с пълно съзнание, че е живяла един живот, който заслужава да се живее. Да снемем шапки пред това човешко същество, което е минало като ярка звезда по небосклона на българската история“. И до днес в Русе се издига паметник на Баба Тонка, за да напомня за нейния героичен живот, посветен на България.

Д-р Красимира Мархалева

По материали от НБКМ и
Славянската библиотека в Прага

150 години от гибелта на българския революционер Ангел Кънчев

*Само на 22-годишна възраст един от най-верните съратници на Васил Левски
влиза в пантеона на безсмъртните български възрожденци*

Ангел Кънчев

Младежки години

Ангел Кънчев е роден на 11 ноември 1850 г. в град Трявна в семейството на занаятчията Кънчо Попниколов и Гана Пандурска. Първоначално учи в родния си град при Петко Славейков, а след преместването на семейството в Русе продължава образованието си във Варошкото училище. Неговите преподаватели оценяват интелектуалните способности на момчето и му издействат стипендия за Болградската гимназия, чийто директор по това време е племенникът на Петър Берон – д-р Васил Берон, ерудиран българин, получил солидно образование в Западна Европа. Основана през 1858 г. в Бесарабия със съдействието на Георги Раковски, гимназията има реномето на много елитно европейско училище, където кипи културен живот.

Курсант във военното училище в Белград и участник във Втората българска легия

Младият Ангел оправдава очакванията на своите благодетели, завършвайки с отличен успех четвърти клас на гимназията през учебната

1865/1866 г. Междувременно той научава, че в Белград е създадено военно училище (Артилерийска школа) за подготовка на офицери. Без да се колебае, А. Кънчев поема към Сърбия.

Ангел Кънчев се записва в белградското военно училище през учебната 1866/1867 г., където в продължение на две години усвоява военното изкуство. Сред изучаваните предмети са тактика, артилерия, упражнение със сабя, езда, математика, аналитична и практическа геометрия, геометрично чертане, география, фортификация, физика, химия, религия, френски и немски език. Младият българин показва много добри резултати на изпитите и даже впечатлява ръководителя на школата Франьо Зах, който го описва в дневника си като скромнен и способен момък, с безупречно държание.

Междувременно, през 1867 г. А. Кънчев научава, че в Белград се формира българска легия (т. нар. Втора българска легия) и без колебание се записва в нея. Под въздействието на разговорите си с Любен Каравелов, както и с легионерите, сред които Васил Левски и Панайот Хитов, на 28 март 1868 г. А. Кънчев отпечатва в издавания в Браила в „Дунавска зора“ въззвание „Към българите“, в което призовава своите сънародници да се „сбудят“ от „робския сън“ и да се борят за свободата си.

За съжаление, Втората българска легия има кратък „живот“ и през април 1868 г. е разпусната от сръбското правителство. Ангел Кънчев е силно разочарован от сръбските власти, но по настояване на В. Левски продължава обучението си в Артилерийската школа. В края на 1869 г., поради здравословни причини, той е принуден да напусне школата с чин подофицер.

В Табор

Завръщайки се в Русе, А. Кънчев се включва в дейността на местното

читалище „Зора“. В красивия дунавски град пред младия българин се открива възможност да започне спокоен и материално обезпечен живот – получава предложение от двамата влиятелни русенци Иван Чорапчиев и Петър Златев да стане управител на държавен чифлик край Русе. А. Кънчев не желае да бъде турски чиновник и отказва под предлог, че няма необходимото образование. Тогава Петър Златев му издейства стипендия за земеделското училище в град Табор. С финансовата помощ на русенския валия през есента на 1870 г. А. Кънчев заминава за чешкия град, чието земеделско училище се смята за едно от най-реномираните в чешките земи. По това време там учат 47 българи и 2 българки.

В Табор младежът живо се интересува от ставащото в родината и поддържа редовна кореспонденция с Никола Обретенев (един от синовете на баба Тонка), който редовно му изпраща броеве на българските вестници „Свобода“, „Дунав“, списание „Читалище“.

В Табор Ангел Кънчев се проявява като изключително способен ученик. В рамките на учебната 1870/1871 г. той изкарва пълния двегодишен курс, взимайки всички изпити с отличен успех, и се класира първи сред всичките 38 ученици в класа. „В 9 месеца време, Ангел Кънчев изучи чешкия език, даде пръв экзамен за първата, и втори экзамен и за втората година... Той правеше чест не само на нас, българчетата в Таборското училище, но и на целия си народ, понеже от основаването си това училище за пръв път (а може би и за последен) отбеляза в протоколите си подобен ученик с такива способности и с такъв бърз и дълбок ум“, пише в спомените си неговият съученик Симеон Златев.

В служба на родината

След като напуска Табор, А. Кънчев се посвещава на революционна дейност. По време на двумесечния си

престой в Белград той неколккратно се среща с водещите представители на българската революционна емиграция – Любен Каравелов, войводите Ильо Марков и Панайот Хитов. През есента на 1871 г. Ангел Кънчев и Димитър Общи са определени за главни помощници на Васил Левски при изграждането на Вътрешната революционна организация. Възложено му е да работи с революционните комитети в Североизточна България. Двамата с Васил Левски обикалят редица градове, където полагат основите на местни революционни комитети: Троян, Карлово, Копривщица, Панагюрище, Пазарджик, Пловдив, Чирпан, Стара Загора, Сливен, Елена, Лясковец, Клисурса, Велико Търново, Трявна, Габрово. В. Левски цени високо качествата на А. Кънчев, с когото го свързва близко приятелство още от времето на Втората българска легия, и често пъти му поверява отговорни задачи.

Освен с В. Левски, в своята дейност А. Кънчев действа съвместно с редица други български революционери. С приятеля си Никола Обретенов, например, той полага основите на Русенския революционен комитет в къщата на баба Тонка. В началото на 1872 г. с поп Матей Преображенски и с учителя Бачо Киро предприемат обиколки из Търновския край, основавайки местни революционни комитети.

При срещите си с местните българи А. Кънчев се стреми да ги убеди, че е време да вземат съдбата в собствени си ръце и да се борят за свободата

Паметник на Ангел Кънчев в Русе

си. По време на престоя си в Ловеч младият революционер се опитва да разпали патриотизма на тамошното население и да го спечели за „народното дело“, поставяйки пиесата на Добри Войников „Райна княгиня“. (Райна Попгеоргиева получава своя прякор по време на Априлското въстание по името на тази пиеса.)

Интересен е фактът, че Ангел Кънчев, обикаляйки българските земи, записва много народни песни. Според племенника му Ангел Кесяков – над 1000, които искал да издаде в отделен сборник.

В края на февруари 1872 г., след втората си обиколка из Търновския край,

А. Кънчев получава поръчение от В. Левски да замине за Букурещ при Л. Каравелов във връзка с предстоящото събрание на БРЦК. А. Кънчев решава да премине Дунав през Русе. По това време в града има засилен полицейски и граничен контрол поради скорошното убийство на словослагателя в печатницата на Л. Каравелов Стоян Пенев, обвинен от БРЦК в предателство. Затова приятели на Ангел Кънчев го съветват да вземе кораб от Свищов. Въпреки предупрежденията, помощникът на В. Левски пристига в Русе. На 5 март с помощта на писаря в паспортната канцелария той си купува билет за кораба, без обаче да представи документи за самоличност. На път за кораба един от граничните стражари го спира и му поисква паспорта. Не е известно дали това е плод на случайност или в резултат на предателство. Съществува предположение, че един от бившите му благодетели, Иван Чорапчиев, у когото А. Кънчев е отседнал предната вечер, го е издал на полицията. За да не попадне жив в ръцете на турците, младият революционер се отскубва от стражарите, изважда револвера си и извиквайки „Да живее България!“, слага край на живота си. На мястото, където А. Кънчев се самоубива, е поставена паметна плоча. В редица български градове (Трявна, Русе, Разград, София), свързани с неговия кратък, но бурен и посветен на родината живот, се издигат негови паметници.

Д-р Красимира Мархалева

„... Българине! Юнашки сине! Престани от да бъдеш роб! Доста си търпял иго! Доста и премного. На небето е додеяло, а на земята дотежало да слушат твоите въздишки. Погледни в слънцето на правдата и виж що е свобода – пожелай я от все сърце...“

Ангел Кънчев

„Три до четири пъти цъкна с револвера си А. Кънчев подир тримата души запити, но нито едия път не можа да гръмне. Тогава той пристъпи още няколко крачки напред, тялото му затрепери като есенен лист, големите му огнени очи се задръстиха от сълзи, изгледа жално наоколо си и след като извика с треперящ

глас: „Да живеят България!“ – хвана с две ръце дръжката на револвера си, студеното желязо на който напъха в пресъхналото си гърло... Глухо изгърмяване, като изпод земята, се раздаде наоколо, револверът, който не хвана против запитиите, отскочи настрана, двете ръце, които преди малко го стискаха, яко се заловиха за космите на разбития череп, като да искаха да прекратят болезнените действия на куршума, който беше се загнездил вече в мозъка – и грациозното тяло, безчувствено и окървавено, претъркули се на земята като клас, прерязан с жетварския сърп!...“

Захари Стоянов,

„Записки по българските въстания“

В края на 2020 г. в Османския архив в Истанбул са открити нови документи, които разкриват нови факти за дейността на Ангел Кънчев и за неговото самоубийство. Намерен е сръбският паспорт на младия революционер от 1869 г. и тескерето му, с което обикаля много градове в Дунавския вилает. Документите са открити при претърсването на тялото на Ангел Кънчев и са изпратени в Цариград. Запазена е и кореспондентска информация на френски език, свързана със смъртта на Кънчев на пристанището в Русе. Архивните материали са издирени от уредника в Музея на Левски в Карлово – Виктор Комбов.

Пресата на комунистическата власт върху художниците в България и съпротивата срещу нея

Какво се случва с художниците след 9 септември 1944 г.

Райко Алексиев, *Вот что значить революция*. Сталин: — Не се натискайте другари, има място за всички. „Щурец“, 4 септември 1936, бр. 195, с. 1

На 10 септември 1944 г. е арестуван Райко Алексиев, на 28 септември – Никола Танев, на 18 октомври – Александър Добринов, на 23 октомври – Константин Щъркелов, на 1 ноември – Борис Денев, на 10 ноември – Александър Божинов. Това са най-преуспяващите български художници и карикатуристи. Първият арестуван е председателят на Съюза на дружествата на художниците в България – Райко Алексиев. Той е малтретиран в продължение на около месец в Дома на слепите и има няколко версии за това поведение спрямо него. Моята версия, която съм описал във „Форми на съпротива“, е, че тези, които го измъчват, са си представяли, че той е много богат човек. В досието на Никола Танев има протокол от разпита, в който го питат колко пари изкарва Райко Алексиев. Годишният му доход е бил около 5 милиона лева тогавашни пари, като една средна заплата на карикатурист е била 8 000 лв. месечно. Райко Алексиев всъщност е малтретиран и умира от побоите, защото

не казва къде са парите, каквито той не е имал. Неговите мъчителите не са могли да си представят, че един човек може да живее така божемски, че да харчи толкова пари. Затова умира председателят на дружеството на художниците в България. От останалите художници на съд отиват само карикатуристите, тъй като върху останалите не може да има никакви обвинения, каквито и да са те. А карикатуристите отиват на съд и биват осъдени на различни срокове затвор. „Народният съд“ си позволява юридическия прецедент да съди покойния Райко Алексиев, осъден на конфискация на имуществото. Представям ви един от забележителните броеве на „Щурец“ – вестникът на Райко Алексиев – с карикатурата за Сталиновите чистки. Забележителното в тази карикатура е, че Зиновиев и Каменев са вече разстреляни, но процесът срещу Бухарин започва четири месеца след отпечатването на карикатурата (през януари 1937 г., ще бъде разстрелян на 15 март 1938 г.), а Троцки ще бъде убит четири години по-късно (1940 г.). В затвора художниците рисуват своите съкилийници и се рисуват помежду си, имаме запазени рисунки на Никола Танев, особено ценни са тези на Александър Добринов.

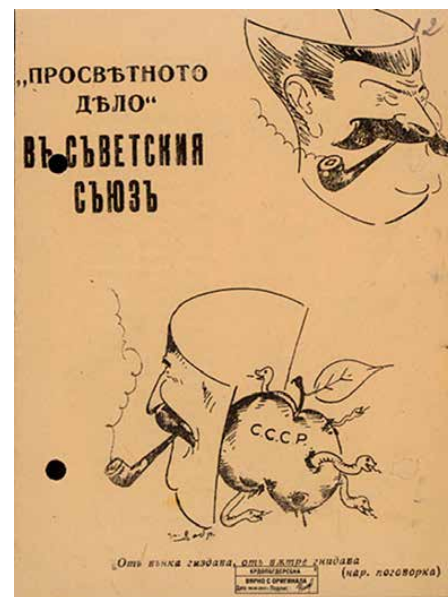
Александър Добринов, Дамян Калфов (Централен затвор), 1945, молив върху хартия, 16,5 x 19,5 см, архив сем. Добринови

Вижте затворническата рисунка от Александър Добринов на отчаяния писател Дамян Калфов. Ето страница от „Жестоки признания“ – една от антиболшевишките брошури, заради които Добринов е арестуван. С тази илюстрация се описва по какъв начин комунизмът създава новия гражданин – както синът шпионира и донася за родителите си.

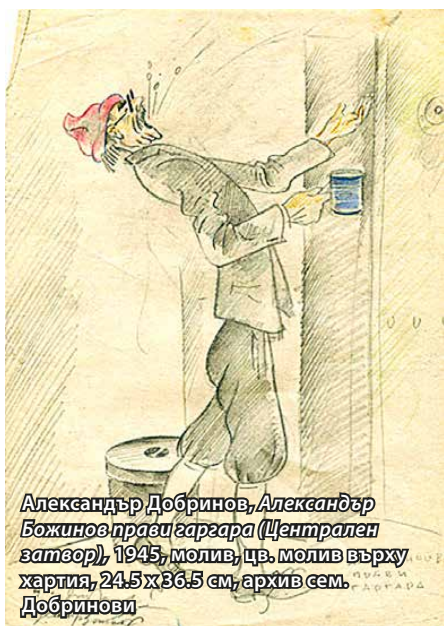

Александър Добринов, *Ето по какъв начин... (Жестоки признания, антиболшевишка брошура)*, 1943, ЦДА, ф. 1449, оп. 1, а.е. 165, л. 22

„Просветното дело в Съветския съюз“ е друга брошура, илюстрирана през 1943 г. отново от Добринов, виждате какво се опитва да прикрие маската на ухиления Сталин – проядена от червеи, изгнила ябълка държава.

Александър Добринов, *Отвѣтка гнидава, отвѣтре гнидава (Просветното дело в Съветския съюз, антиболшевишка брошура)*, 1943, АКРДОПБГДСРБНА, ф. 5, оп. 2, а.е. 922, л. 12

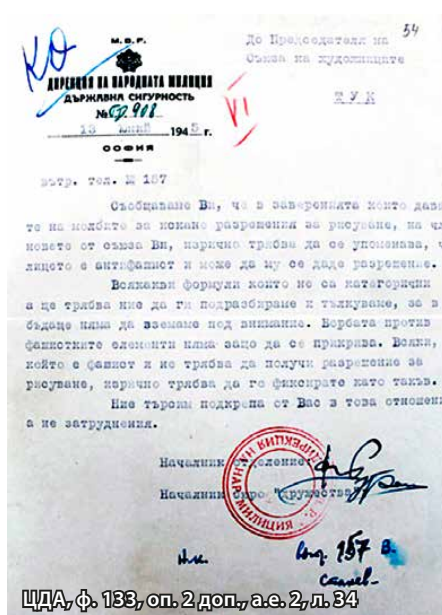

Александър Добринов, Александър Божинов прави гаргара (Централен затвор), 1945, молив, цв. молив върху хартия, 24,5 х 36,5 см, архив сем. Добринови

Това е художникът Александър Божинов – бащата на българската карикатура, нарисувана от Александър Добринов. Божинов, който е бил в затвора още по времето на Фердинанд, е със сравнително бодър дух за разлика от другите, по-младите карикатуристи.

Разбира се, никакви обвинения не могат да бъдат отправени срещу художниците Никола Танев и Константин Щъркелов, които не са участвали по никакъв начин в политическия живот на страната. Танев прекарва 6 месеца в килиите на следствието, след което, благодарение на настойчивите писма на неговата съпруга Маша, е освободен. Щъркелов е изселен в гр. Варна и ще прекара далеч от родния си град близо 10 години. От карикатуристите най-голяма присъда получава Константин Каменов – 5 години затвор. Защо? Защото по времето на съдебния процес срещу него се изказва комунистът Крум Кюлявков и измежду всички подсъдими цитира неговото име, като казва: *Карикатуристите не са невинни агънца, за каквито се представят, ако са с политически прояви, те са големи вредители. Камен Каменов в оная епоха е един пар ексаланс убиец и вредител за българския народ. Към такива немилостиви господа не трябва да има милост.*

Какво се случва всъщност в художествения живот след 1944 г.? Гилдията е силно напладена, всички се страхуват. Ето един документ, с който Дирекцията на народната милиция се

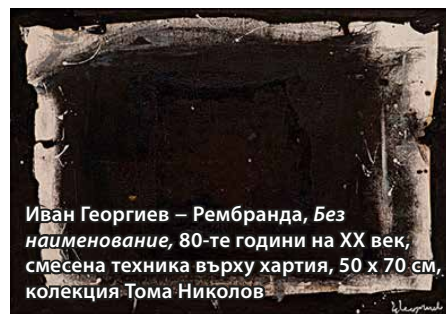
обръща към Съюза на художниците – заплашително писмо, в което се казва, че трябва непременно да се укаже антифашист ли е художникът, за да му се даде разрешение за рисуване. Започнало е разделение в обществото на художниците – едните прегръщат промяната и участват много активно в неистовата пропаганда, която започва да се вихри преди референдума за република или монархия, след това по време на изборите, след това при унищожаването на опозицията. За отбелязване е, че елитни художници като Владимир Димитров – Майстора и Илия Бешков имат оптимистични очаквания (казано с днешен език), но много скоро тези очаквания са попарени, Майстора почти спира да рисува, а Бешков вече не може да бъде този карикатурист, който е бил преди 1944 г. Препоръчвам горещо на тези, които не са я чели, да прочетат „Черната тетрадка“ на Бешков, в която той изповядва мисли, свързани със страданието от това, че наивно е приел като положителна промяната, извършена на 9 септември.

Силният натиск върху художниците има максимална амплитуда през 1950 г. (прочутият случай с Александър Жендов, окончателната смяна на професорите в Академията, критиките от страна на Богомил Райнов и министър-председателя Вълко Червенков към всички, които се отклоняват от правилата на социалистическия реализъм, внесени от Съветския съюз) и води до това, че

непокорните творци са всъщност изхвърлени от художествения живот (като например Борис Денев, който има забрана за рисуване и не може дори да си купи материали). Съпротивата чрез отказ за участие в лицемерната игра на забранено и позволено бива подета съвсем естествено от следващо поколение художници. Сред тях е Иван Георгиев – Рембранда, който категорично и ритуално се отказва от всякакви опити за участие в художествени изложби и стига до абстракционизма, затворен в собствената си стая. Той дори не е имал ателие, но създава сериозно, все още познато на тесен кръг от ценители творчество.

Иван Георгиев – Рембранда, Портрет на чичо Еремия, 70-те години на XX век, маслени бои върху платно, 94 х 75 см, частна колекция

Иван Георгиев – Рембранда, Без наименование, 80-те години на XX век, смесена техника върху хартия, 50 х 70 см, колекция Тома Николов

Ето гипсовия оригинал на Арлекин от Галин Малакчиев – един от най-талантливите български скулптори, също отказал да участва в режисирания художествен живот.

Понеже сме в Белене, искам да обърна внимание върху няколко художници, които са били затворени тук. Единият е Тодор Хаджиниколов. Всъщност той е единственият художник, който пише за своите преживявания в концлагера на остров

Галин Малакчиев, *Арлекин*, 1964, патиниран гипс, 303 x 103 x 63 см, частна колекция

Персин (книгата се казва „Островът на лезите“). Най-странното в нея е, че той изобщо не споменава защо е „въдворен“. Казва, че е попаднал тук заради разказването на един политически виц, а всъщност неговите „донесени“ думи са много по-остри от този политически виц, който той дори не цитира. Изпратен е в Белене през 1952 г. за една година, след това е превъдворен за още една. Ето част от неговите изказвания, донесени от агент „Прометей“: ... В продължение на 7 години вече се опустошавали най-безмилостно и варварски горите, като изсеченият материал се изпраща в Русия. Само от Пещера се товарели 1200 кубика дървен материал ежедневно. Стигнало се е до положението да не могат да направят ковчези за умрелите. Но само от Пещера ли се изнасят? Ами от Брацигово, Белово, ами от Чепеларе и т. н. ... Те сандардисаха страната и запалиха главата на всяко едно

семество, било с физически или духовен терор, било с нечувано грабителство на продуктите, които селяните произвеждат. „Другари, ние сме против експлоатацията“ казваха комунистите, а сега създадоха такава експлоатация, на която биха завидели и египетските фараони и персийските сатрапи и самият Хитлер. „Критикувайте, другари! – ние сме за критиката, другари, дайте да се разберем и да си поправим грешките!“, а като се обадиш, и прав да си, веднага ти казват: „Ела по малка справка при нас!“, и като отидеш, не

Тодор Хаджиниколов, *Улица*, „Шипка“, 80-те години на XX век, маслени бои върху фазер, 104 x 80 см, Софийска градска художествена галерия

знаеш дали ще се върнеш, ако изобщо се случи това велико събитие. И това било режим на демокрация. Това било свобода на народа. Ако би станал Хитлер от гроба си, би ги потупал по рамото и би им казал: А! Много

Петър Байчев, *Михаил Янев*, 1 август 1953, молив върху хартия, 14,7 x 11 см, собственост Веселин Байчев

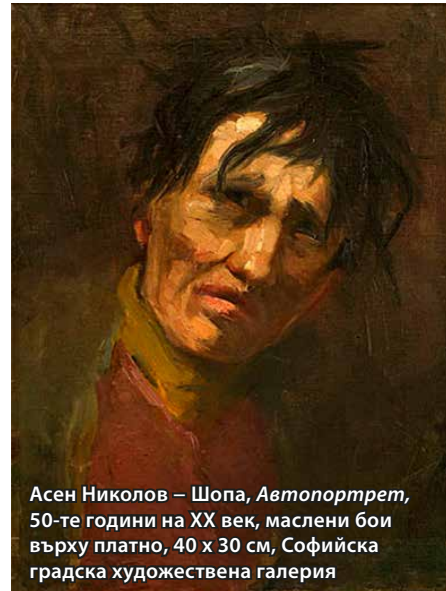
Петър Байчев, *Генерал Бекяров*, ок. 1953, молив върху хартия, 10,5 x 7,5 см, собственост Веселин Байчев

хубаво направихте, вие развихте моето учение до край. Освен свободата, която отнехте на народа, отнехте му и хляба и той стана по-попушен роб, отколкото при мен.“

Доколкото разбрах, тук има изложба на Петър Байчев. Вие може да видите тази изложба. Това е непрофесионален художник, който е бил в Белене и е рисувал портрети и шаржове на своите сълагерници с надеждата да запази паметта за тях.

Друг художник, който е бил тук, е Асен Николов – Шопа. Ето го – това е негов автопортрет.

Асен Николов – Шопа е въдворен в Белене през януари 1958 г. Според донесение на агент „Мак“ той се изказал, че Съветският съюз само говори за мирно съжителство, но непрекъснато предизвиква и иска да наложи своята власт над целия свят. По време на

Асен Николов – Шопа, *Автопортрет*, 50-те години на XX век, маслени бои върху платно, 40 x 30 см, Софийска градска художествена галерия

Асен Николов – Шопа, На прага, 1946, маслени бои върху платно, 79 х 62 см, Софийска градска художествена галерия

Унгарските събития се възхищавал от унгарците, и така нататък. Асен Николов – Шопа е бил в Белене до закриването на лагера през септември 1959 г., а делото му за оперативно наблюдение в Държавна сигурност е прекратено през 1960 г., след като е „спрял да прави вражески изказвания“. Ето едно от малкото доказателства, че художникът Генко Генков също е бил в Белене – негов автопортрет с надпис на гърба: *С Гертруда сме в Белене*. Този автопортрет е в частна колекция. За съжаление, неговият предишен собственик сподели, че го е подарил и в момента е в неизвестност. Генко Генков говореше непрекъснато пред всички против властта, наричаше комунистите фашисти, поради ко-

Генко Генков, Автопортрет, 50-те години на XX век, въглен върху хартия

Тодор Цонев, Аграрна политика, 1967, цветно ксерокопие, 20.5 х 19 см, собственост Мария Овчарова

ето често беше изпращан в близките психиатрии – на 4-ти километър или в Курило, където му биеха огромни количества инсулин, а когато на един човек, който няма захарна болест, му се инжектира голямо количество инсулин, той получава нещо като шок в организма, губи съзнание в продължение на часове. Съществува версия, че той е попаднал в Белене благодарение на своята майка, фанатична комунистка, решила, че там ще го превъзпитат. Въпросът е, че дори и правоверните комунисти не са си давали сметка какво точно се случва в лагерите. Вероятно си е представяла, че малко ще го поочукат и ще му „налеят разум в главата“. Излязъл от там, той затваря в себе си този период от своя живот. Във филма на Боряна Пунчева „Генко“, когато се споменава Белене, той отронва: *Ако не се правех на идиот, щяха да ме убият в Белене*. Другият, бих казал, начин за „ритане на ръжена“ е това, което прави един ученик на Бешков – Тодор Цонев. Той нелегално рисува карикатури на вождовете Тодор Живков и Брежнев, започвайки своята (окачествена като „подривна“) дейност през 1958 г. Когато обискират дома му през 1979 г., намират над 500 политически карикатури. В продължение на 67 дни е разпитван в килиите на Държавна сигурност. Прави пълни самопризнания, след като следователят му обяснява, че ще бъде обвинен по шест члена от Наказателния кодекс и го грози много сериозна присъда. Неговите карикатури са конфискувани и ще престоят в шкафове на Държав-

Тодор Цонев, Уверения за братска любов, 1972, цветно ксерокопие, 29.5 х 21 см, собственост Мария Овчарова

на сигурност до 1989 г. Това е една от неговите карикатури – Тодор Живков, самодоволен, удобно наместил се върху превития от работа, понесъл поредното тегло гръб на България. Отново Тодор Живков като креатура на Брежнев, като малкото човече, унижително умилкващо се в краката на господаря си, на когото е принесло в дар изконната селска дамаджана с вино.

Един друг художник любител, по професия строителен инженер, става „обект“ на Държавна сигурност и заради „вражески“ изказвания, и защото си е позволил да нарисова себе си до Ленин. Ако се вгледате по-внимателно в дъното, ще видите, че има бесилки на сюрреалистичната постройка във фона. Това е известният Иван Петков – Турката, който без да се съобразява с никого, вбесява властите със своя сюрреализъм. Той не

Иван Петков – Турката, Ленин Автопортрет. Любопитство людское поистина ненасытно было, есть, будет, 1977, маслени бои върху платно, 75 х 72 см, частно притежание

попада в Белене, защото изявите му са в късните 70-те години, времената все пак малко са се променили. Но срещу него е образувано следствено досие и осведомителите започват да описват неговите разговори, които се възприемат като противодържавна агитация сред колегите му в Софстройпроект. Ето част от едно донесение: *Иван Петков организира изложба на свои картини в салона на института. Някои от тях правят впечатление със своята екстравагантност и абстракционизъм. На една от тях е изобразен Ленин и Петков на фона на знамена, бесилки и кръстове. Авторът сподели, че подготвя подобна картина и с Маркс. ... От проведените мероприятия се установи..., и така нататък, и така нататък. Той е разпитван в Държавна*

Иван Петков – Турката, Лоботомия, 1982, маслени бои върху шпервана плоскост, 80 x 80 см, частно притежание

сигурност и „филтриран“, което ще рече „разобличен и предупреден“ да престане да рисува подобни картини и да говори срещу партията и нейната идеология.

Друга негова картина се казва „Лоботомия“ – една метафора за това, как комунистическата идеология оперира човека от разум. Обърнете внимание, че главата на извършващия операцията представява червен придатък, лишен не само от човешки, но дори и от биологични характеристики. Накрая ще завърша с двама художници, които избират бягството – една друга форма на съпротива – напускането на страната, превърната в строго охраняван лагер. Първият е известният Кристо – Христо Явашев. Ето една негова студентска работа, която е абсолютно в разрез с нормите на „правилното“. Селяните са представени като обезверени,

изключително уморени, мрачни хора. Картината е рисувана по времето, когато „героите на труда“ задължително трябва да бъдат изобразявани усмихнати и щастливи.

Христо Явашев бяга през Чехословакия (1956 г.), твори в Париж и се установява в Ню Йорк, откъдето 40 години след напускането на родината ще каже във филма на Георги Балабанов „Границата на нашите мечти“: Аз

Христо Явашев – Кристо, Почивка, 1954, маслени бои върху платно, 99 x 140 см, собственост Стефан Явашев

съм творец и исках да създавам свое изкуство, а в България това беше невъзможно.

Двадесет и три години по-късно окончателно напуска България голямата личност в българската скулптура – Любомир Далчев. Ето как той обрисова своя избор в писмо до председателя на Съюза на българските художници Светлин Русев: ... *Моето изкуство бе постоянно отричано, то дразнеше партията. ... Аз съм доволен, че можах да откъсна българската скулптура от „социалистическия реализъм“ и партийния натиск и да я насоча и вода по национален път, което ти сам признаваш. Тогава какво значение има къде ще умра! Аз съм българин и ще остана българин до края на живота си, и моето изкуство ще бъде българско, където и да е по света.*

... *Нима, Светлине, ти не си го виждал, когато всеки от нас помни и е изпитал огромния натиск на партията да наложи „социалистическия реализъм“ – едно просташко антихудожествено стереотипно виждане и третиране на реалността, което спъваше сериозно много години подред развоя на всички изкуства в България. Истинските творци понесоха много жертви и несгоди в борба и противопоставяне на партийните изисквания, които изисквания фаворизираха и поощряваха единствено посредствеността. ... Трябваше да се реагира, да се протестира, което в границите на*

Любомир Далчев, Агресия, ок. 1970, бронз, 43x26x16 см, частна колекция

отечеството беше един абсурд, беше безполезно и безсмислено. Всичко се задушаваше. Аз бях безсилен да направя нещо в България, което да се види, да се забележи. Затова реших, че като напусна страната и потърся политическо убежище в чужбина, ще успея да обърна необходимото внимание, с което да засега болезнено партийния престиж и този на нейната управа, защото съм известен скулптор в нашата страна и вън от нея и с това ще мога да дам международна гласност на протеста от това, което се върши у нас.

Разказаното тук е малка част от върха на айсберга с надпис „пресата на комунистическата власт върху художниците в България и съпротивата срещу нея“. Мисля, че травмите не са излекувани и се надявам този разказ да продължи.

Красимир Илиев

Доклад от Remember Conference -
Изкуство за свобода и памет,
Белене, 2021 г.

Красимир Илиев е изкуствовед и уредник в Софийска градска художествена галерия (СГХГ). Известен негов проект е изложбата „Форми на съпротива 1944 – 1985“, в която бяха събрани рядко или непоказвани досега творби на репресирани български художници и скулптори, някои от които арестувани в първите дни след 9 септември 1944 г.

Където знанието е струвало повече от среброто

Разказът за Страховския манастир е като поглеждане в калейдоскоп: при всяко завъртане на гледната точка виждаме нов аспект на неговото значение. На първо място отразява историята на монашеските ордени, които през 12. век започват да пристигат в чешкото кралство. Следва разказът за библиотеката, книгопечатането и създаването на първите библиотеки в Европа. Философската зала удивява с пищната красота

на бароковата живопис. Кабинетът на куриозите напомня за аристократичните колекции, предшестваци музеите. Църквата „Св. Рох“ е спомен за чумните епидемии, които са поръсвали земята със смърт. А където има смърт, има нужда и от забравя, за което свидетелства манастирската пивоварна. И това далеч не е всичко! Най-малкото трябва да споменем и галерията, но все пак разказът едва сега започва.

Поглед към Страховския манастир

Страховският манастир е основан през 1143 г., по времето на управлението на крал Владислав I от династията на Пршемисловците. Управлението му спада към периодите на умерен възход, подпомогнат от семейните му и политически връзки из цяла Европа, които осигуряват свободно движение на хора, стоки и идеи. Негова съпруга е умната, образована и красива Юдит, под чието влияние Владислав I построява Юдитиния мост, предшественик на Карловия мост. Негов син е един от големите чешки крале – Пршемисъл Отакар I.

Добрата икономическа ситуация привлича в чешкото кралство множество монашески ордени, един от които е Орденът на премонстратите, наричани още норбертинци.

„Премонстре“ – соча, показвам горска поляна

Орденът на премонстратите е основан през 1120 г. от св. Норберт

Ксантенски. Легендата разказва, че един ден, докато още като разглезен благородник бил на лов, мълния ударила коня му и го убила, но св. Норберт като по чудо останал жив. Тогава чул глас и видял Дева Мария, която го укорила за безпътния му живот и му посочила място, където да построи манастир. Събитието изцяло променило живота му, той се отдал на духовна кариера и построил манастира там, където му посочила. Манастирът съществува до днес, градчето в Североизточна Франция се нарича Премонтре – може би от „пре“ – поляна и „монтре“ – соча.

Орденът пристига в чешките земи благодарение на епископ Индржих Здик. Издига няколко манастира, най-известният от които е Страхов. След смъртта си св. Норберт е погребан в Магдебург, но когато градът се прикланя към протестантството, Страховският манастир получава правото да вземе и съхранява останките му, което значително увеличава

престижа му. Защитата на шествието, което ги пренася до Прага, осигуряват войските на самия Албрехт от Валдщайн. Шествието е пищно, с хоругви и картини. В манастира е подготвен сребърен саркофаг, а църквата е украсена с цикъл от десет картини със сцени от живота на св. Норберт. Годината е 1627 г.

Пожари и грабежи, но и възходи

Историята на манастира не е посипана с рози, но Европейското средновековие по принцип рядко прави такива неща. Манастирите са лесна плячка и повечето от тях са многократно плячкосвани и изгаряни. А Страховският манастир има какво да предложи като плячка, тъй като от самото начало е голям и богат обзаведен. Това е времето, когато европейските крале подкрепят и насърчават разпространението на християнството и щедро отпускат средства за изграждането на църкви и манастири. В резултат Страховският

Страховският манастир е основан през 1143 г.

Снимки: Ели Мандажиева

Философската зала

манастир е така представителен, че кралят предпочита да кани в него своите гости. Тук се провеждат и заседанията на аристокрацията. Бедите не закъсняват. През 13. век в манастира избухва масивен пожар, на два пъти е разграбван по време на военни набези. През 1420 г. е опустошен от хуситските войски, а през 1648 г., в края на Тридесетгодишната война, е ограбен от шведските войски.

„По-добре да притежаваш знание, отколкото сребро“

Възходът идва постепенно, най-ярък е по времето на игумена Йероним Хирнхайм, който създава една от двете впечатляващи библиотечни зали, с които с право се хвали манастирът – Теологическата. Преустройството в годините 1671 – 1674 е дело на архитекта Джовани Доменико Орси. Книгопечатането е смятано за едно от най-великите открития в историята на цивилизацията. За рождена дата се приема годината 1453, а за негов баща – Ян Гутенберг. Благодарение на това откритие става възможно бързото и масово предаване на информация. Преди това откритие притежаването на книга (обикновено Библията) е било признак на богатство. С идването на книгопечатането книгите стават повече и започват да се каталогизират и подреждат изправени на библиотечни рафтове – така, както ги подреждаме до днес. Според някои източници при създаването си залата е разполагала с над 5500 тома, което е било истин-

ско богатство. Петдесет години след създаването на залата монахът и художник *Сиард Носецки* рисува над рафтовете богато орнаментирани стенописи – така наречените картуши, които подсказват какви книги има в съответния отдел. С латински поговорки са изразени възгледите на манастира за знанието: „По-добре е да притежаваш знание, отколкото сребро“, „Мъдростта е по-важна от силата“, „Знанието се добива трудно, но е полезно“ и др. Знанието се е смятало за богатство и привилегия, които задължават. Един от картушите изобразява юрист, астронот и хроникьор, които обмислят как да бъдат полезни със знанията си, които са имали честта да получат. *Днес залата разполага с над 18 000 книги.* Северната стена е предимно с различни издания на Библията и нейни преводи – оттам идва и името на залата. Историческата секция на цялата Страховска библиотека съдържа над 200 000 екземпляра, от тях 3000 ръкописа и 1500 инкунабули (първите печатни книги, създадени до 1500 г.).

Редът на Хабсбургите

Историята на Чехия с положителност щеше да бъде различна, ако не беше изгубила битката с Хабсбургите през 1620 г. и не беше включена в тяхната империя. Във всеки случай управлението на Мария Терезия (1740 – 1780) и нейния син Йозеф II (1765 – 1790) се определя като просветен абсолютизъм, с редица прогресивни

реформи, които носят просперитет и на чешките земи. Най-простичко казано: двамата Хабсбурги въвеждат прагматичен ред, благодарение на който става възможно управлението на огромната империя.

По въпроса за манастирите мнението им е отрицателно, особено на Йозеф II. Тъй като са разполагали с голяма власт и богатство, с времето много често се превръщат в средища на интриги, политически домогвания и поквара. За Йозеф II те са „безполезни институции, които са бремене за народа“ и издава декрет, според който всеки манастир, който не докаже, че е полезен, ще бъде ликвидиран. По този начин ликвидира една трета от всички манастири.

Съкровищницата, наричана Философската зала

Може би именно тези крайни мерки са в основата на създаването на красивата *Философска зала*. Най-прагматично и почти обидно казано, за да оцелее, манастирът обявява, че се превръща в библиотека. Преустройва хамбара в библиотечна зала, купува библиотечни шкафове от орехово дърво от един ликвидиран манастир... и наистина оцелява. Но прагматичното описание не е достатъчно, за да опише създадената красота.

Годините са 1792 – 1797. Игуменът Вацлав Майер кани един от именитите архитекти *Ян Игнац Палиарди* за ръководител на преустройството. Залата е с впечатляващи размери: 32 x 10 x 14 м. Въздействието е засилено от монументалната фреска „Духовното развитие на човечеството“ на виенския художник *Франц Антон Маулберч*. Залата е наречена „философска“, тъй като под „философия“ по онова време се разбират всички науки, освен теологията: астрономия, математика, история, химия, филология и др.

Послание за мъдрост, толерантност и усъвършенстване

Фреската ни доставя чисто естетическа наслада с красотата на бароковата живопис. Не по-малко красиво е посланието, което отправя. Представа духовното развитие на хората от най-стари времена до създаването на залата. Впечатляваща за времето си е либералността на манастира, тъй

като във фреската са изобразени както християнски, така и древногръцки мотиви. Тук са Александър Велики с учителя си Аристотел, философите Сократ, Диоген и Демокрит. До тях са Адам и Ева, Каин и Авел, Ной и Соломон. Св. Павел служи литургия. Мойсей е до Кивота и Десетте божии заповеди. От чешката история присъстват св. Вацлав и св. Людмила, Ян Непомуцки и основателят на ордена – св. Норберт. За нас, българите, е интересно, че присъства и св. Методий, фреската припомня значението му за покръстването на Великоморавия. И за да слезем от възвишеното и небесата обратно на земята: Философската зала е любимо място за филмовите продукции и присъства в много филми. От чуждите продукции това са например „Лигата на необикновените“, „Принцът и аз“, а от чешките „Адела още не е вечеряла“, „Посетителите“ и много други.

Забавленията на аристокрацията

Ако сте се питали откъде водят началото си днешните музеи, отговорът е: от колекциите на скачаещата аристокрация. Колекционирали са всичко възможно, от флора, фауна (препарирани!) и лули до порцелан и бижута. Спомен за тези колекции е Залата с куриозите на манастира, която представя колекцията на барон Карел Ян Ебен, която манастирът закупува през 1798 г. Съдържа морска фауна, колекция бръмбари, минерали, восъчни плодове, ризница от 12. век, керамика, модел на боен кораб, топ с гюлета,

ботуши, копия и т.н. Логика няма, колекцията отразява рудолфинската епоха с интереса към тайнственото, непознатото и странното.

Изкуство и смърт

Покрай красотата и значението на библиотеката бива забравяна галерията на манастира, чиято колекция се смята за най-ценната манастирска колекция в Централна Европа. Основана е през 1835 г. от игумена Йероним Йозеф Зайдлер, който каталогизира творбите и обособява място, където да бъдат изложени. Понастоящем съдържа над 1500 картини от различни периоди: от Средновековието, през епохата на император Рудолф II, барока и рококо до 19. век. От 1993 г. е достъпна за посещения.

Характерната за стила барок пищност се проявява в централния храм на манастира – базиликата „Възнесение на Дева Мария“. Издигната е заедно с построяването на манастира и заедно с него преживява грабежи, разруха и нови възходи. Днешният ѝ вид в стил барок е дело на архитекта Анселмо Мартино Лураго. С голяма грижа е реновирана през 1993 г., след връщането на манастира на Ордена на премонстратите.

В ареала има още един църковен храм. Посветен е на св. Рох, покровител на болните от чума. Издигнат е от император Рудолф II, който през първите години на 17. век се разболява и се страхува, че е болен от чума. Обещава, че ако оздравее, ще издигне църква, посветена на св.

Рох. И наистина, когато оздравява, изпълнява обещанието си. Основополагащият камък е положен през 1603 г., но строежът и декорацията продължават няколко десетилетия, довършени са след смъртта на императора. Постройката е семпла и рядко привлича вниманието на лаиците. В действителност е рядък и изящен пример за комбинация на късна готика и ранен ренесанс, която впечатлява изкуствоведите. Известно време „Св. Рох“ е седалище на галерия „Миро“ за модерно и съвременно изкуство, която е учредител на наградата Trebbia в областта на културата.

Там, където има смърт, трябва да има и възможност за забора. В случая имам предвид манастирската пивоварна. Бирата е нискоалкохолна напитка, която монасите са варели още през Средновековието. Пивоварната в ареала вари бира, наречена на името на основателя на ордена – св. Норберт. Не знам какво е мнението на светеца за това използване на името му, но тъй като ресторантът към пивоварната просперира, смятам, че дребните прегрешения са допустими. „Хвърли камък, който си без вина!“

Последно завъртане на калейдоскопа: XX век

През времето на предишния режим монашеските ордени преминават през поредния труден период. Манастирите са иззети, а монасите – разпръснати. За щастие, комплексът от постройки е с историческа значимост, благодарение на което ареалът е обявен за паметник на културата и оцелява без сериозни сътресения. Притежава над 600 000 книги и 250 000 предмета на изкуството. След 1989 г. манастирът е върнат на Ордена на премонстратите. Монасите се завръщат в него и продължават своята дейност. От 2018 г. игумен на манастира е духовникът Даниел Петер Яначек. Ордент наброява 75 монаси, които живеят в манастира или в енории из цяла Чехия. Това далеч не е всичко, което може да се разкаже за съкровището, наречено Страховски манастир. Той е един от примерите за това, че Прага заслужено носи определението „златна“.

Ели Мандажиева

Теологическата зала

Слънчева храна

Годината ще е отражение на онова, което е вътре в нас

Както когато погледнем към небето – изведнъж съзираме най-различни форми, които се превръщат в съвършена картина.

Пожелаваме си и 2023 г. да е точно като небето – да носи със себе си магия и вдъхновение. Но първото нещо е да извикаме в себе си хубави намерения. Да подредим своите собствени желания. Затова и първите ни крачки в новата година винаги са специални. Сега създаваме модела, по който тя ще се развива. Така че поглеждаме небето и си представяме нещо хубаво, неповторимо... Нещо, което ще ни донесе и любов, и израстване.

Снегът занулява емоциите

Чакаме го с нетърпение именно заради това божествено спокойствие, което носи със себе си. Може да кажем, че е ангелски ин-

струмент – защото снегът изтрива всички излишни модели, които носим в себе си. Стане ли снежно, изведнъж изключваме за онези неща, които са предизвиквали в нас объркване или са ни изпълвали с колебание. Чистотата му изведнъж се пренася в нас – и черпим от нея любов и вдъхновение. Затова е чудотворен снегът.

Движението помага във всякакви ситуации

Може спокойно да кажем, че то е ключът към това да сме добре... Защото подпомага например мозъка. Като сме активни, стресът е на по-ниски нива. Лошото настроение остава само спомен.

При това може просто да вървим повечко пеш – да избягваме рутината в придвижването до работа например. Макар че разходка в парка ще е тройно удоволствие за всичките ни сетива.

По същия начин действа и физическата работа. Ако имаме например градинка, тя ще е като благословия за нас. Колкото повече включваме ръцете си в онова, което правим, толкова по-спокойни ще се чувстваме. Отново на мястото си.

Добрите мисли са като растенията

Нуждаят се от грижи, за да покълнат и избуят.

Когато сме подвластни на негативна енергия, бързо се губят и остават само неясен спомен. А в живота ни пак преобладава лошото.

Първата ни работа всъщност е да се научим да се предпазваме от стрелите на другите. Има лесни начини – като дишаме например дълбоко, като вървим изправени. Също като се усмихваме.

Най-важна е обаче връзката със самите нас. Да знаем, че следваме собствения си път. Така добрите мисли ще намерят почва, на която да покълнат. Ще станат част от самите нас. В резултат и животът ни ще се промени.

Сами се грижим за своята енергия

Когато си даваме сметка, че е на критично ниво, по-добре да презаредим по нашия си начин – като останем сами или пък като послушаме хубава музика.

Колкото и да търсим разбиране у другите, те трудно могат да си представят нашето състояние. Затова и ние самите сме тези, които да сложат чертата – и да се погрижат за себе си. В обратен случай рискуваме бързо да се обезсилим и да се превърнем в жертва на собствената си нерешителност. А да си дадем пауза е наистина важно – така се връщаме към баланс и животът отново ни радва. Пак сме щастливи.

Красимир Проданов

Накратко

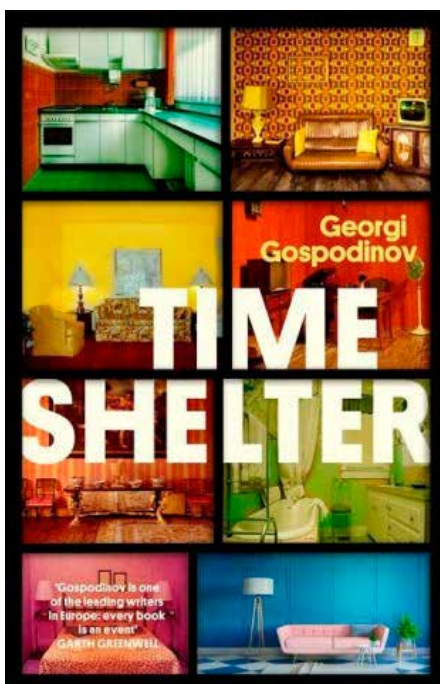

Жорж Папазов

Националната художествена галерия отбелязва 50-ата годишнина от смъртта на Жорж Папазов с голяма ретроспективна изложба, която ще продължи от декември 2022 г. до март 2023 г. Експозицията „Жорж Папазов – Осветителят“ включва над 100 творби на художника. Те са от Националната галерия в София, Художествената галерия „Жорж Папазов“ в Ямбол, Асоциацията на приятелите на музея „Пти Пале“ в Женева, Швейцария и Националния музей за модерно изкуство в Загреб, Хърватия. Много от тях се експонират за първи път в България. Куратор на изложбата е д-р Мария Василева. Сред изложените творби са ранните рисунки на Папазов от Прага. Централно място заемат картините от цикъла „Éclaireurs“ („Осветители“), свързани с войниците разузнавачи, които с разузнавателна цел осветяват бойното поле с фенери. Включени са и серията картини „Къпещи се“, морски сюжети, както и портрети, сред които се откроява този на майка му. Изложени са и творби, свързани с българската фолклорна традиция – „Престилката“ (1927), „Пожар“ (1925 – 1926), „Композиция“ (ок. 1925), „Българската сила“ (1928). Георги (Жорж) Панайотов Папазов е български и френски художник модернист, писател и критик, роден през 1894 г. в Ямбол. Живее в Прага, Виена, Мюнхен и Берлин. През 1924 г. се установява във Франция, където

живее до края на живота си. Умира през 1972 г. Художествената галерия в родния му град Ямбол носи неговото име.

„Времеубежище“ на Георги Господинов е сред най-добрите книги на 2022 г. според класацията на британския вестник „Гардиън“. Романът излезе в издателство W&N в превод на Анджеа Родел и беше представен на британската публика през май 2022 г. На английски книгата носи заглавието „Time Shelter“. През ноември Георги Господинов се срещна с лондонската публика в книжарница „Хачардс Пикадили“ по покана на Българския културен институт в Лондон. Поради големия интерес и

ограничения брой места в книжарницата БКИ организира още една среща с писателя и преводачката, предназначена за българската общност.

Проф. Христо Пимпирев получи испанския орден „Изабел Католическа“, след като крал Фелипе VI издаде указ за награждаването му. Това е един от най-престижните испански ордени, основан през 1815 г. Проф. Пимпирев получи отличието на церемония в посолството на Кралство Испания лично от испанския посланик Алехандро Поланко. Геологът е

Проф. Христо Пимпирев

председател на Българския антарктически институт и ръководител на българските експедиции на Антарктида. Орденът се присъжда на испански и чуждестранни граждани за голям принос в развитието на връзките с Испания.

Теодора Димова стана носител на Голямата награда за литература на Софийския университет за 2022 г. Наградата ѝ връчи ректорът проф. Анастас Герджиков на тържествена церемония в Софийския университет. Наградата се присъжда от 1999 г. на всеки две години за цялостното литературно творчество на изтъкнат български автор. Теодора Димова е и първата българка, спечелила френската литературна награда „Фрагоснар“. Дъщерята на Димитър Димов е автор на романите „Емине“, „Майките“, „Адриана“, „Марма, Мариам“, „Поразените“, „Първият рожден ден“ и др. „Моята мечта е един ден писателите да пишат така и да имат такова влияние в обществото, че да не позволяват никога повече да започва война“, заяви Теодора Димова.

Теодора Димова

Чешката „Света гора“

Религиозният комплекс „Св. гора“ е едно от най-популярните и посещавани поклоннически места в Чешката република. Поради своето средишно положение този архитектурен шедьовър на ранния чешки барок често е наричан „духовното сърце“ на страната. „Кацнал“ върху един от хълмовете на град Пршибрам, комплексът от страни наподобява защитна крепост и вече триста години привлича многобройни поклонници.

Централната базилика

Богата и повратна е историята на това свято място

Централният вход на религиозния комплекс, т. нар. Пражка порта (Pražská brána), се намира на изток. От двете ѝ страни са издигнати статуи на старозаветни светци и пророци. Базиликата „Света Богородица“, построена в готически стил, е разположена върху висока каменна тераса в голям двор, ограден от четирите страни с правоъгълни сводести коридори с колони. Стенописите в горната им част изобразяват сцени на чудодейно изцеление на тежко болни хора, което се приписва на Света Богородица. От двете страни на всеки коридор се издигат параклиси, където са изобразени гербовете на техните основатели и меценати. В северната част на комплекса се издига часовникова кула, в северозападната – известните светогорски стълбища, които свързват, посредством тунел, Света гора с град Пршибрам.

Историята на това свято място е колкото богата, толкова и превратна. Първоначално тук се е издигал малък параклис с грубо измазани стени, дървен таван и глинен под.

Една от легендите гласи, че е построен от рицар през 1260 г. в знак на признателност към Св. Богородица, която, според тогавашното поверие, го предпазила от разбойници. Друга легенда разказва, че параклисът и скулптурата на Света Мария Светогорска са построени по инициатива на първия пражки архиепископ Арнощ Пардубицки, който получава във владение селището Пршибрам от крал Карл IV. Трета легенда го свързва с управлението на чешкия крал Владислав II и Фердинанд I (края на 15. – началото на 16. в.). Понеже в първоначалната украса на параклиса фигурират родовете знаци на аристократичните родове от Пршибрам, най-вероятно построяването му е дело на собственика на местното имение или на поклонници.

По време на Тридесетгодишната война (1618 – 1648) част от войската на Хабсбургите се установява тук на лагер и използва параклиса за конюшня. При нахлуването на саксонските войски в чешките земи околността и параклисът са подложени на нападения и грабежи. По чудо оцелява само статуята на Св. Богородица при

олтара, тъй като винаги е навреме укривана.

Чудодейното изцеление на слепия просяк Ян Прохазка в Света гора

По същото време в град Прага слепият просяк Ян Прохазка на няколко пъти получава видение, че трябва да посети Света гора. Под влияние на тези видения той заминава за Пршибрам заедно с 10-годишния си внук. Легендата разказва, че след неколкодневни молитви към Света Богородица той прогледнал, точно така, както му било предсказано в съня. Според тогавашните църковни правила неговото изцеление било обявено за чудодейно. Именно то се оказва преломен момент в историята на Света гора. Мълвата за станалото чудо се разнесла навред и достигнала чак до императорския двор. През 1634 г. самият император посещава мястото със сина си, за да се поклони в параклиса на Св. Богородица. След императорското посещение интересът към мястото нараства най-вече от страна на местните благородници. Те издигат по-голям параклис, с врати и прозорци, вътре са поставени пейки и орган. Император Фердинанд III посещава мястото на два пъти и през 1647 г. с официален декрет

Интериорът на базиликата

Един от сводестите коридори

предоставя на йезуитите управление-то на святото място.

Йезуитите построяват обширен религиозен комплекс

Дейността на йезуитите скоро дава резултати. Нараства броят на поклонниците. Поради тази причина йезуитите решават да построят обширен религиозен комплекс. За тази цел на известния за времето си италиански архитект Карло Лураго е възложено да изработи плана за църквата. Тъй като строежът изисква огромни финансови средства, йезуитите полагат усилия да съберат нужната сума чрез пропаганда сред населението. Строежът започва през лятото на 1660 г., но скоро е прекъснат поради поредната война между Хабсбургите и Османската империя. Поради опасенията на йезуитите, че статуята на Света Богородица може да пострада, тя, заедно с всички ценни реликви, е отнесена в Прага. Веднага след края на войната, завършила с победа на Хабсбургите, строежът е възобновен и приключва през 1673 г. На 27 август с. г. пражкият архиепископ Матеоус Собек тържествено освещава храма и трите олтара. Кулминация на неколкодневните тържества е посещението на император Леополд I в Света гора на 30 август.

Мястото привлича все повече поклонници не само от чешките земи, но и от Австрия, Бавария, Унгария и от по-далечни земи. Заслуга за това до голяма степен имат йезуитите, които разпространяват легенди за многобройни случаи на чудотворно

лечение, като по този начин вдъхват надежда и засилват вярата сред обикновените хора в чудодейните способности на Света Богородица.

Строителните работи продължават и през 18. век. Над главния двор е издигната тераса с каменна настилка, стълбища и парапет, украсен със скулптури на светци и ангели. Край двете входни порти са издигнати скулптури, бюстове и релефи в бароков стил. Параклисите, разположени между сводестите коридори, са украсени с гипсови орнаменти. През 1727 – 1728 г. са построени т. нар. светогорски стълбища, които свързват Света гора с Пршибрам. Благодарение на извършените реконструкции в средата на 18. в. базиликата вече побира повече вярващи.

Статуята на Св. Богородица е поставена върху централния олтар, изработен от сребро. Става традиция при различни поводи тя да бъде обличана в красиви, богато украсени рокли. На 22 юни 1732 г., след като папа Климент XII издава специален декрет, статуята е „коронясана“ със златна кралска корона. Ритуалът представлява кулминация на 8-дневните тържества в Света гора, на които се стичат хиляди поклонници и ежедневно се отслужват около 70 богослужби.

Поради закриването на йезуитския орден през 1773 г. управлението на комплекса е поето от светска администрация. Религиозният живот замира, голяма част от стенописите започват да се рушат, забранени са процесии-

те, а Света гора губи част от църковните си имоти.

„Дворец на небесната кралица Света Богородица“

От 1861 г. до 1950 г. Света гора е под управлението на католическата „Конгрегация на най-светите изкупители“ (редемптористите). Периодът 1872 – 1881 г. минава под знака на големи реконструкции. Много стенописи са реставрирани или изписани наново. През 1903 г. интериорът на църквата е украсен в полубароков и полусецесионен стил. Две години по-късно, под знака на големи и великолепно тържества, папа Пий Х я обявява за „малка базилика“, но не в архитектурния, а в религиозния смисъл на думата – от този момент нататък тя вече се смята за нещо като религиозен кралски дворец, т. е. „Дворец на небесната кралица Света Богородица“.

След 1950 г., под влияние на новата политическа атмосфера в Чехословакия, на католическата конгрегация на редемптористите е забранено да стопанисва религиозния комплекс. През 1978 г. в резултат на пожар част от ареала е унищожена. Възстановителните работи завършват през 1982 г. През март 1990 г. редемптористите отново поемат управлението на Света гора. През 2005 г., по случай сто години от обявяването на църквата за „малка базилика“, се организира национално поклонническо шествие до Света гора.

Д-р Красимира Мархалева

Част от ареала „Света гора“

Снимки: Красимира Мархалева

Списание „Българи“ отрази наш проект

Проект на Община Севлиево и СУ „Васил Левски“ – Севлиево в чешкото списание „Българи“

Снимка: su-sevlievo.com

учителите в Чешката република. Г-жа Снежана Цонкова – един от ръководителите на проекта и ст. учител по английски език в нашето училище предаде в искрено интервю атмосферата, както и най-ценното, което са научили участниците в проекта. Какво е то? Прочетете в списанието в училищната библиотека.

(su-sevlievo.com)

БЪЛГАРО-ЧЕШКИ ВРЪЗКИ

Български и чешки деца създадоха пиеса за светите Кирил и Методий

Севлиево е дом за двайсетина хиляди души и е в Централна Северна България. Сред хората тук е известен славяноският култ от 1777 г. Тук е роден известен поетоско Мирко Бочичев. Валишко Мезричанин е в най-южната част на Чехия. Има почти същия брой население, както Севлиево. Заемал е на Жиротинициите и града е от 1538 г. Наричат населеното място и Валишко Атина – заради притоците и образованието и културата. Местни между двата града били уредени с проект, наречен „Валишко исторически събития и личности от Чехия и България“. Идент се ръководи от сътрудничеството между общините в двата града и по-конкретно – в училище „Васил Левски“ в Севлиево и училище „Жиротиници“ във Валишко Мезричанин. Валишко част от разбирателството на двата училища е свързването на българските и чешките деца и създаването на възможност да се опознаят по-добре, да работят заедно в творческа атмосфера, да научат по нещо на чуждите страни. А възможността поведе да се случи: деца и общото място – почитателите у нас като първоначално са. Кирил и Методий са споделили началото на делото си по време на своята мисия във Валишко Мезричанин и района на днешно Валишко Мезричанин. Като част от проекта българските деца пътуваха до Чехия – след като вече са били превърнали в любители донесени на своите творчески активности. Различие обаче да бъдат дадени атмосферата чрез думите на един от ръководителите на проекта от българска страна, г-жа Снежана Цонкова, която е и учител по английски в училище „Васил Левски“:

Как се роди идеята да свържем историята на България и Чехия, пречувана през делото на светите братя Кирил и Методий? Проектът „Валишко исторически събития и личности от Чехия и България“ е разработен съвместно от общините

Валишко Мезричанин и Севлиево, в партньорство с училище „Жиротиници“ и СУ „Васил Левски“ Севлиево. Валишко Мезричанин има дългогодишни приятелски отношения, а на 13 октомври 2005 г. подписват официално делото за партньорство

и стават побратимени градове. Идеята за проекта възниква в резултат на това дългогодишно сътрудничество и колкото на двете общини да работят по съвместни задачи. Целта е обогатяване на знанията на учениците и учителите за българската и чешката история и култура, което не спомогна за обогатяване на двете страни и градовете партньорски. Идеята за обогатяването на проекта с делото на св. св. Кирил и Методий е на Петър Попановски, преподавател по делото в училище „Жиротиници“.

Обновено делото също имат много интересни погледи – помогна ли им да се срещнат, за да дефинират проекта? Делото се включва с ентузиазъм в работата по проекта. Предишната година организирахме конкурс за рисунка на това делото на Светите братя – включва се много ученици от това делото в клас, който беше целевата група на проекта. Пандемията потуши този ентузиазъм за известно време, но с подпомагането на дейностите интереси и вълненията се запазили. Всички участващи се включиха активно в подготовката и осъществяването на пътуването и споделиха своите впечатления и знания за срещата им „до мига“ в Севлиево. Беше наредено и първото „успешно репетиция“ – само с четене на текста на бъдещата пиеса. Последва и посрещането на гости

Български 3 | 2022

Абонамент

Интересува ли ви животът на българите в Чехия, България и в целия свят?

Абонирайте се за списание „Българи“, подкрепете своето българско списание! „Българи“ е едно от най-представителните списания на българската общност.

Годишният абонамент за 6 броя е само 180 Kč. Пощенските услуги поема сдружение „Възраждане“. Средствата можете да изпратите на сметката на сдружението 2201279334/2010 или по пощата на адрес: Vazraždane, Vocelova 3, 120 00 Praha 2.

Обадете ни се на GSM 777 196 322 или ни пишете на e-mail balgari@atlas.cz

За контакти: Vazraždane Vocelova 602/3, 120 00 Praha 2 Тел.: +420 777 196 322 balgari@atlas.cz, www.blgari.eu Facebook: Balgari Vazraždane

брой 5-6/2022

Български

Издател:

Гражданско сдружение „Възраждане“, „Воцелова“ 3, 120 00 Прага 2

Адрес на редакцията:

Vocelova 3, 120 00 Praha 2

„Българи“ излиза с финансовата подкрепа на Министерството на културата на Чешката република

Регистрационен номер в Министерството на културата на Чешката република: E 13282

ISSN 2336-8365

Главен редактор:

Мария Захариева

Редакционен екип:

д-р Кримира Мархалева, Красимир Проданов

Коректор: д-р Десислава Вилимовска

Сътрудници:

Пламен Тотев, Даниела Горчева, Минка Атанасова, Златна Костова, Здравка Славова, Деница Проданова, д-р Десислава Вилимовска, Сирма Зидаро-Коунова, Наталия Бояджиева, Васил Самоковлиев, Ели Мандажиева, Асен Милчев, Георги Георгиев, Красимир Илиев

Дизайн: Владислав Цонев

Година 20, брой 5-6/2022

e-mail: balgari@atlas.cz

www.blgari.eu

Печат: TISKAP s.r.o.

Цена: 60 крони

Годишен абонамент: 180 крони

Всички права запазени

Това издание или отделни негови части не могат да бъдат размножавани, публикувани и/или предавани по електронен, механичен, фотокопирен или друг начин, както и възвездани в информационни системи, включително компютърни, без изрично писмено съгласие от издателя – Vazraždane

Позицията на редакцията може да не съвпада с мнението на авторите на публикуваните материали. Авторите отговарят за авторството на своите текстове.

Balgari

Periodikum bulharské menšiny v České republice
Časopis je vydáván s finanční podporou
Ministerstva kultury České republiky

Balgari 5-6/2022

Adresa redakce a tel. spojení:

Vocelova 3, 120 00 Praha 2
221 419 838, 777 196 322
balgari@atlas.cz, www.blgari.eu

Ročník XX

Periodicitá: 6

Náklad: 600 výtisků

Místo vydávání: Praha

Číslo vydání: 5-6/2022

Evidenční číslo: MK ČR 13282

ISSN 2336-8365

Vydavatel: Vazraždane, Vocelova 3

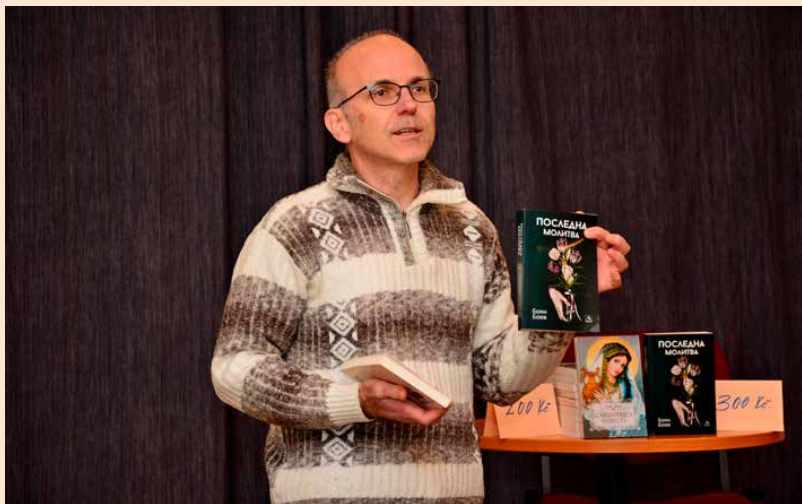
120 00 Praha 2, IČO 26544229

Copyright: ©Vazraždane

Сдружение „Възраждане“
Коледен концерт, Рудолфинум - Сукова зала, 19.12.2022 г.
Снимки: Здравка Славова и Мария Захариева

Литературни срещи с Боян Боев
Дом на националните малцинства, 27.11. и 29.11. 2022 г.
Снимки: Деница Проданова

БНУ „Възраждане“
Българска Коледа в Прага
Дом на националните малцинства, 11.12.2022 г.
Снимки: Деница Проданова и Здравка Славова

